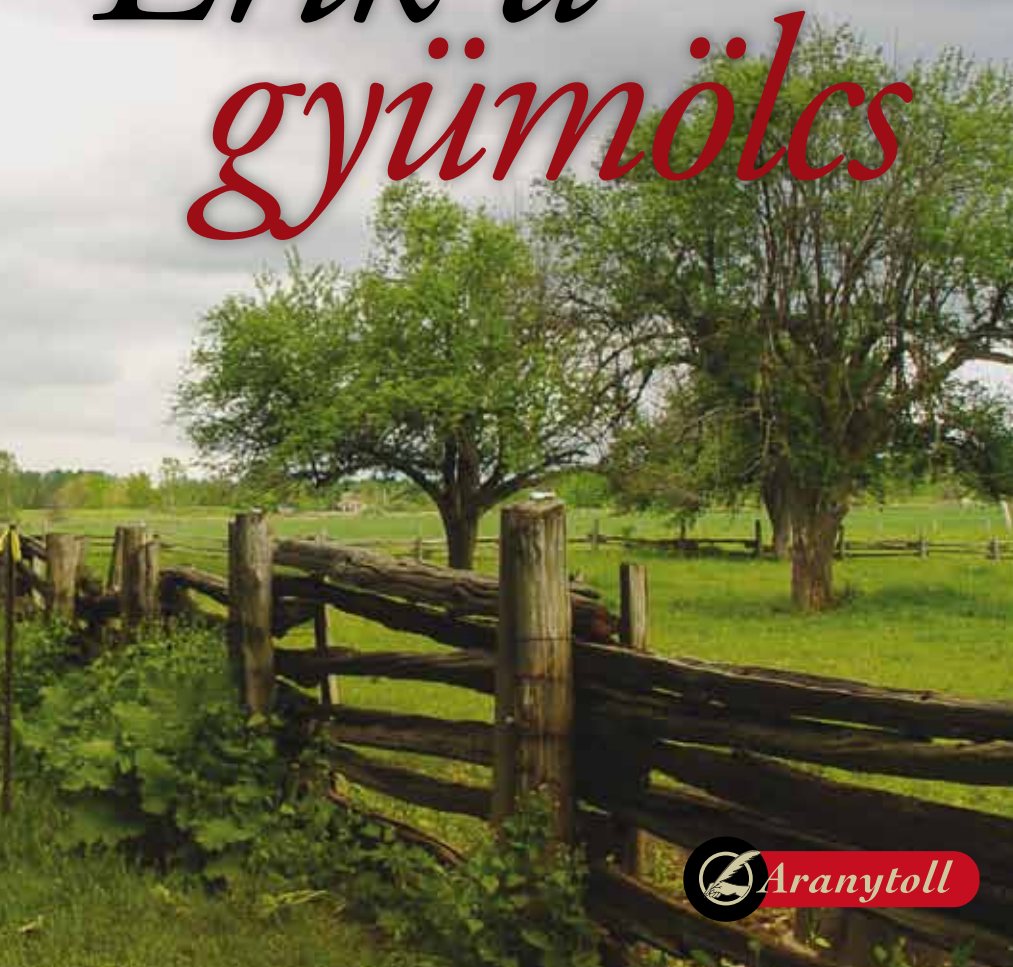

John
STEINBECK

*Érik a
gyümölcs*

 Aranytoll

John Steinbeck
ÉRIK A GYÜMÖLCS

Fordította: Benedek Marcell

2. kiadás

Aranytoll kötetek
Szeged, 2010

1.

Oklahoma vörös földjére meg a szürke föld egy részére csöndesen hullott az utolsó eső, de nem hatolt be a meghasadozott talajba. Az ekevas újra meg újra keresztülvágta a folyókák sekély medrét. Az utolsó esőtől gyors növekedésnek indult a kukorica meg a gyom s a fű az utak szélén, s a szürke föld meg a sötétvörös föld hamarosan zöld terítő alatt kezdett eltűnni. Május vége felé fakó színűre vált az ég, s szétfoslottak a felhők, amelyek egész tavaszon oly sűrűn gomolyogtak. A nap égetően sütött le a növekedő kukoricára, amíg csak a lándzsa alakú zöld levelek szélén barna vonal nem kezdett terjedezni. A felhők felbukkantak, tovaszálltak, aztán egy kis idő múlva nem próbálkoztak többé. A gyom sötétebb zöld színt kapott, hogy azzal védje magát, s nem nőtt tovább. A föld felszíne megkeményedett, vékony, erős kéreg támadt rajta, s ahogy az ég megfakult, úgy fakult meg a föld is, vörösből rózsaszín lett, szürkéből fehér.

A folyókákban porrá száradt szét a föld, száraz kis patakokká. Az üregi mókusok meg a hangyalesők apró lavinákat indítottak el. Amiatt, hogy nap nap után nem múlt a hőség, a zsenge kukorica levelei kezdtek elernyedni; előbb lekonyultak, aztán középső bordáik meggyöngültek, s az egész levél lefelé lógott. Aztán június következett, s még hevesebben sütött a nap. A kukoricalevelek barna sávjai kiszélesedtek a középső bordák felé. A gyom hervadozott és összezsugorodott. A levegő ritka volt, s az ég egyre fakóbb; napról napra fakóbbra vált a föld is.

Az utakon, ahol szekerek jártak, kerekék őrlték és patkók törték a földet, a sáros kéreg szétesett és porrá változott. Minden mozgás felkavarta a port: az úton járó ember derékig érő vékony réte-

get vert föl, a szekérverte por a ponyváig emelkedett, az automobil mögött egész felhő maradt. Soká tartott, amíg a por ismét elült.

Június közepén nagy felhők indultak meg Texas és az öböl felől, magasan járó, súlyos, esőterhes felhők. A mezőn dolgozó emberek fölnéztek a felhőkre, szimatolni kezdtek, s fölemelték megnedvesített ujjukat, hogy a szél irányát kitapasztalják. A lovak nyugtalankodtak, amíg felhő látszott az égen. Az esőterhes felhők elhullattak néhány cseppet, aztán továbbsiettek, más vidékre. Mögöttük ismét fakó maradt az ég, és lángolt a nap. A porban kis kráterek jelezték a lehullott esőcseppek helyét, a kukoricalevelek itt-ott megtisztultak a portól – ennyi volt az egész.

Az esőfelhők nyomában enyhe szél járt, a felhőket észak felé hajtotta, a száradó kukoricaleveleket pedig csöndesen megzörgette. Elmúlt egy nap, s a szél állandóan, rohamok nélkül erősödött. Az utakról felszállt, szétterült a por, rátelepedett az útszéli gyomra, s behatolt egy kicsit a földekre is. Aztán keményen, erősen fúj a szél, s kezdte megdolgozni a kukoricások cserepes földjét is. A kavargó por lassanként elhomályosította az eget. A szél végigtapogatózott a földön, szétzilálta a port, és vitte tovább. Még egyre erősödött a szél. A cserepes föld szétporladt, a por fölszállt a földekről, s szürkén bodorodott a levegőben, mint megannyi lusta füstgomolyag. A kukoricalevelek szárazon recsegve csapkodtak a szélben. A legfinomabb por most már nem telepedett vissza a földre, hanem eltűnt a sötétülő égen.

A szél még egyre erősödött, besöpört a kövek alá, szalmát, száraz leveleket, de még apró rögöket is felkapott, s így jelezte útját a földeken keresztül. A levegő, az ég elsötétedett, a nap vörösen izzott, s durvának, szúrósnak érzett a levegő. Egy éjszaka a szél még sebesebb vágatásba kapott, ravaszul beásta magát a kukorica gyökérszálai közé, s a szárazak addig harcoltak meggyöngült leveleikkel a szél ellen, amíg a turkáló ellenség ki nem szabadította gyökereiket – akkor aztán fáradtan oldalt hajoltak a föld felé, s mutatták a szél irányát.

Eljött a hajnal, de nem nappalodott ki. A sűrű égen vörös nap jelent meg, homályos, vörös korong, amely valami alkonyi világosságot adott; s amint a nap előrehaladt, az alkonyból lassanként sötétség lett, a szél pedig nyöszörögve sírt a megdőlt kukorica fölött.

Az emberek meghúzódtak a házakban, orrukra kendőt kötöttek; ha kiléptek, szemüket pápaszemmél védték.

Amikor újra éjszaka lett, az vaksötét éjszaka volt, mert a csillagok fénye a portól nem jutott el a földig, az ablakokból kiszűrődő világosság pedig az udvar széléig sem ért. A por most már egyenlő arányban keveredett össze a levegővel. A házakat gondosan bezárták, ajtót, ablakot kendővel takartak be, de a por oly vékonyan szűrődött be, hogy a levegőben meg sem látszott, s virágpor módjára telepedett meg széken, asztalon, tányérokon. Az emberek leveregették a vállukról. A küszöbön mindenütt finom vonalban hevert a por.

Ennek az éjszakának derekán továbbállt a szél, s nyugton hagyta a vidéket. A porral eltelt levegő még erősebben tompította a hangot, mint a köd. Az emberek ágyukban fekvé hallották, hogy elállt a szél. Fölébredtek, amikor a zúgás elmúlt. Csöndesen feküdtek, s figyelve hallgatták a csöndet. Aztán kukorékolni kezdtek a kakasok, hangjuk tompa volt, az emberek nyugtalanul mocrorogtak ágyukban, s várták a reggelt. Tudták, hogy a por sokáig nem ülepszik le. Reggel még úgy szállongott a levegőben, mint a köd, s a nap oly vörös volt, mint a friss vér. Egész álló nap szitált a por az égből, s szitált még másnap is. Sima takaró borította a földet. A por rátelepedett a kukoricára, felhalmozódott a sövénykarók tetején, végigülte a táviródrótokat, belepte a háztetőket, takaróba burkolta a gyomot, a fákat.

Az emberek kijöttek a házakból, szimatolták a forró, szűrő levegőt, aztán eltakarták az orrukat. Kijöttek a gyermekek is, de nem szaladgáltak, nem kiáltoztak, ahogy eső után szoktak. A férfiak ott álltak a kerítés mellett, s nézték a tönkretett kukoricát,

amely most gyors száradásnak indult, alig egy kis zöld bukkant ki a porréteg alól. Hallgattak, s nemigen mozdultak. Aztán kijöttek a házakból az asszonyok, s odaállt ki-ki az embere mellé – ki akarták fürkészni, vajon most megtörték-e a férfiak. Titkon lesték a férjük arcát, mert bánja az ördög a kukoricát, amíg valami egyéb megmarad. A gyerekek ott álltak a közelükben, meztelen lábujjukkal alakokat irkáltak a porba, s valami titkos érzékszervükkel kutatták, hogy a férfiak és az asszonyok megtörnek-e. Rábámultak a férfiak és az asszonyok arcára, aztán gondosan húzogatták tovább lábujjukkal a porba írt vonalakat. Lovak jöttek ki a vályúkhöz, s orrikaikkal megfűjták a vizet, hogy felszínéről eltisztítsák a port. Egy idő múlva a figyelő férfiak arcáról eltűnt a tompa megdöbbenés, s valamennyi arc kemény, haragos, ellenálló kifejezést öltött. Az asszonyok pedig tudták, hogy megvannak mentve, nem tört meg senki. Aztán megkérdezték: Mit csinálunk most? És a férfiak azt felelték: Nem tudom. De azért rendben volt minden. Az asszonyok tudták, hogy rendben van, s tudták a figyelő gyermekek is. Asszonyok és gyermekek tudták a lelkük mélyén, hogy semmiféle szerencsétlenség nem elviselhetetlen, amíg a férfiak meg nem törnek. Az asszonyok bementek dolgukra a házba, a gyerekek pedig játszani kezdtek, de eleinte még óvatosan. Később már nem volt oly vörös a nap. Izzón sütött le a porlepte földre. A férfiak ott ültek házuk küszöbén; kezük pálcákkal, kavicsokkal játszott. Csöndesen ültek: gondolkoztak, tervezgettek.

2.

Óriási vörös teherautó állt a kis útszéli kocsmá előtt. A kipufogó halkán töfögött, s majdnem láthatatlan acélkék füst lebegett nyílása körül. Új kocsi volt, csillogóan vörös, s oldalain tizenkét hüvelykes betűk: *Oklahoma City Transport Company*. Dupla gumikerekei vadonatújok voltak, s nagy hátsó ajtajának zárjától mereven állt el egy sárgaréz lakat. A kocsmában rádió szólt, csöndes tánczene, halkra csavarva, mint amikor nem hallgatja senki. A bejárat fölött kis, kerek lyukban nesztelenül forgott a szellőztető, s a legyek izgatottan zümmögtek az ajtók és az ablakok körül, neki-nekicsapódva a leeresztett redőnyöknek. Az autó sofőrje odabent ült egy széken, a pultra könyökölve, s kávéja fölött elnézegette a karcsú, unatkozó pincérlányt. Az országút népének sima és hanyag nyelvén beszélt hozzá: – Körülbelül három hónapja láttam. Megoperálták. Kivágtak belőle valamit. Hogy mit, azt már elfelejtettem. – A leány: – Azt hiszem, alig egy hete, hogy láttam. Akkor jó színben volt. Ügyes fiú, amikor nem részeg. – A legyek néha csöndesen koppantak egyet az ajtón. A kávéfőző gépből kitört a gőz, a pincérlány hátra sem nézett, odanyúlt és elzárta.

Odakünn egy ember, aki az országút szélén lépkedett, ájtott a teherautóhoz. Lassan odament az elejéhez, rátette kezét a csillogó hűtőre, s odapillantott a szélvédő üvegre ragasztott cédulára: *Utast nem veszünk fel*. Már-már továbbment az úton, de aztán mégis leült a kocsmával ellenkező oldalon levő hágcsőre. Nem lehetett több harmincesztendősnél. Szeme sötétbarna volt, s még a fehérjébe is keveredett valami kis barna festőanyag. Járomsontjai magasan, szélesen emelkedtek ki, arcán erős, mély voná-

sok húzódtak, elkanyarodva a szája mellett. Megnyúlt felső ajka eltakarta előreugró fogait: száját csukva tartotta. Keze durva volt, ujjai szélesek, körmei oly vastagok és recések, mint megannyi apró kagylóhéj. Hüvelyk- és mutatóujjának köze s a tenyere is egészen kérges volt.

Új ruhát viselt – olcsó és új volt rajta minden. Szürke sapkája annyira új, hogy ellenzője egészen merev volt még, s rajta a gomb is – nem volt oly formátlan és kidudorodó, mint hogyha már egy darabig teljesítette volna a sapka különböző feladatait, s elemózsias tarisznyának, törülközőnek és zsebkendőnek használtak volna. Ruhája olcsó szürke zsávoly volt, olyan új, hogy még a nadrágja is élére volt vasalva. Kék inge sima és kikeményített. Kabátja bővebb, nadrágja kurtább a kelleténél, mert magas ember volt, a kabát eleje pedig lazán lógott le a hasára. Vadonatúj barna cipőt, úgynevezett katonabakancsot viselt, szöges talppal és patkós sarokkal, hogy el ne kopják. Az ember ott ült a hágcsón, levette sapkáját, s arcát törülgette vele. Aztán föltette a sapkát; nagyot rántott rajta, kezdte tönkretenni az ellenzőjét. Most a lábára kezdett figyelni. Lehajolt, meglazította a cipőfűzőjét, s nem kötötte meg újra. Feje fölött a dízelmotor kipufogója halkán és szaporán küldte a kék füstöt az ég felé.

A kocsmában elhallgatott a zene, s a rádióban férfihang szólalt meg, de a pincérlány nem csavarta le a gépet, mert nem vette észre, hogy a zene véget ért. Kutató ujjá a füle mellett pattanást talált. Próbálta megnézni a pult mögött levő tükörben, de úgy, hogy a sofőr ne vegye észre, hát azt mímelte, hogy egy hajfűrtjét igazítja meg. A sofőr azt mondta: – Nagy táncmulatság volt Shawnee-ban. Azt hallottam, megöltek valakit, vagy ilyesvalami történt. Hallottál róla? – Nem – mondta a pincérlány, s gyöngéden nyomogatta a pattanást a füle mögött.

Odakünn az ember fölállt, keresztülnézett a teherautó motorháza fölött, s egy pillanatig tanulmányozta a kocsmát. Aztán visszatelepedett a hágcsóra, előszedett egy dohányoszacskót meg

egy csomag cigarettapapírt az oldalzsebéből. Lassan és művészi csavarta meg a cigarettát, alaposan megnézte, aztán lesímitotta. Végre is rágyújtott, s az égő gyufát ledobta maga elé a porba. A napsütés kezdett betörni a teherautó árnyékos oldalára is: délfelé járt az idő.

A kocsmában a sofőr fizetett, s a visszakapott két nikkelpénzt beledobta egy szerencsejáték-automatába. A forgó hengerek nem tüntették ki kegyeikkel. – Már úgy csinálják ezt, hogy ne nyerhessen az ember – mondta a pincérlánynak.

Az így felelt: – Két órája sincs még, hogy valaki a főnyereményt ütötte meg. Három nyolcvanat nyert. Mikor jössz el megint?

A sofőr már kinyitotta az ajtót. – Egy hét, tíz nap múlva – mondotta. – Tulsába kell mennem, és sose jutok haza olyan gyorsan, mint gondolom.

A leány nyersen rászólt: – Ne engedd be a legyeket. Vagy ki, vagy be.

– Viszlát – mondta a sofőr, és kiment. Az ajtó becsapódott utána. Ott állt a napsütésben, s lehámozta a papírt egy darab rágógumiról. Nehéz, széles vállú, hasas ember volt. Arca vörös, kék szeme hosszúkás résnyire húzódott össze – látszott rajta, hogy sokat kell hunyorognia az erős napfényben. Katonanadrágot és magas szárú fűzős cipőt viselt. Szája előtt tartotta a rágógumit, s bekiáltott az ajtón: – No, aztán rossz híredet ne halljam! – A pincérlány már a hátsó falon függő tükör felé fordult. Dörmögve válaszolt valamit. A sofőr lassan rágni kezdte a gumit, minden harapásnál tágra nyitva száját. Formálni kezdte a szájában, forgatta a nyelve alatt, s közben odalépdelt a nagy, vörös kocsihoz.

A kéredezhető utas fölállt, s ránézett a kocsik ablakain keresztül. – Elvinnél egy kicsit, cimbora?

A sofőr gyorsan hátrapillantott a kocsmára felé. – Nem láttad, mi van a szélvédőre írva? Utast nem veszünk fel.

– Láttam, hogyne láttam volna. De azért akad néha jó ember a világon, még ha valami gazdag disznó ilyeneket írat is a kocsijára.

A sofőr lassan bemászott a kocsiba, és boncolgatni kezdte magában ezt a választ. Ha most nemet mond, nemcsak hogy nem jó ember, hanem olyasvalaki, akire rákényszeríthetik az ilyen felírást, akinek meg lehet tiltani, hogy társaságot vegyen maga mellé. Ha fölveszi a kéredezkedő utast, máris jó emberré vált, s azonkívül nem is olyan legény, akivel egy gazdag disznó kényekedve szerint bánhatik. Tudta, hogy megfogták, de nem látott kivezető utat. Márpedig ő jó ember akart lenni. Újra odapillantott a kocsmá felé. – Nyúlj végig a hágcsón, amíg a fordulóhoz nem érünk – mondotta.

A kéredezkedő utas lebújt, láthatatlanná vált, és belekapaszkodott az ajtó kilincsébe. A motor felbődült egy pillanatra, a hajtószerkezet működni kezdett, s a nagy teherkocsi megindult – első sebesség, második sebesség, harmadik sebesség – aztán éles, hangos üvöltés –, negyedik sebesség. A kapaszkodó ember alatt szédítő gyorsasággal futott tova az országút. Mérőföldnyire volt az út első fordulója, ott lelassított a kocsi. A kéredezkedő utas fölállt, kinyitotta az ajtót, bebújt és elhelyezkedett az ülésen. A sofőr hunyorogva nézett rá, és úgy rágta a gumit, mintha gondolatait és benyomásait az állkapcsa osztályozná és rendezgetné, mielőtt végképpen felsorakoznak az agyában. Szeme először az új sapkán akadt meg, aztán végigjárta az új ruhát, s eljutott az új cipőig. A kéredezkedő utas kényelmesen hátratámaszkodott az ülésen, levette sapkáját, és megtörölte vele izzadt homlokát és állát. – Köszönöm, cimbora – mondotta. – A két fakóm nem bírta már.

– Új cipő – mondta a sofőr. Hangja éppoly titokzatos és kutató volt, mint a szeme. – Nem jó ám új cipőben járni ilyen melegben.

Az utas lenézett poros, sárga cipőjére. – Nincs más – mondotta. – Ha más nincs, ebben muszáj járni.

A sofőr megfontolt hunyorítással nézett előre, s gyorsított egy kicsit.

– Messzire mégy?

– Ne-em! Gyalog is elmentem volna, ha a lábam bírja még.

A sofőr kérdéseiben mintha valami ravasz faggatás lett volna. Mintha hálókát vetett volna ki, csapdákat állított volna fel kérdéseivel. – Munkát keresel? – kérdezte.

– Nem én. Apámnak földje van, negyven hold. Gazdaember, régóta lakunk itt.

A sofőr jelentősen nézett az út menti földekre, ahol a kukorica oldalt dőlt, s a por felhalmozódott rajta. Apró kovakövek villantak meg a poros földön. A sofőr mintha csak fennhangon gondolkozott volna: – Negyvenholdas gazda, s még nem tette tönkre a por, és nem kergették el a traktorok?

– Az igaz, hogy rég nem hallottam róla – mondotta az utas.

– Régen – ismételte a sofőr. Egy méh repült be a kocsiba, s ott zümmögött a szélvédő mögött. A sofőr kinyújtotta a kezét, s gondosan belekergette a méhet egy légáramlatba, amely kivitte az ablakon. – A gazdákkal gyorsan végeznek most – mondotta. – Egy traktor tíz családot kiszánt a helyéből. Traktor, mindenütt traktor. Betör és kiszántja helyéből a gazdát. Hogy tudott megmaradni az apád? – Nyelve és állkapcsa ismét az elhanyagolt gumival kezdett foglalkozni, forgatta, rágta. Valahányszor a száját kinyitotta, látni lehetett nyelvét, amint a gumit hengergeti.

– Mondom, rég nem hallottam róla. Sose szerettem írogatni, az apám se. – Aztán gyorsan hozzátette: – De tudunk mind a ketten, ha muszáj.

– Munkában voltál? – Megint az a közömbösnek tetsző, titokzatos, kutató hang. Kinézett a földekre, a csillogó levegőbe, nyelvével félretolta a gumit, hogy ne legyen útban, és kiköpött az ablakon.

– Abban hát – mondta az utas.

– Gondoltam. Látszik a kezeden. Csákány vagy fejsze, vagy kalapács. Attól olyan kérges a kezed. Észreveszem én az illet. Büszke is vagyok rá.

Az utas rábámult. A gumikerekek surrogtak az úton. – Akarsz egyebet is tudni? Elmondok mindent. Nincs miért találgatni.

– Ugyan ne haragudj. Nem akartam kíváncsiskodni.

– Elmondok mindent. Nincs semmi titkolnivalóm.

– Ne haragudj, ha mondom. Csak szeretem, ha észreveszek egy s mást. Azzal is telik az idő.

– Elmondok én mindent. A nevem Joad. Tom Joad. Apám az öreg Tom Joad. – Tekintete tűnődve pihent a sofőrön.

– Ne haragudj, nem akartam én semmit.

– Én sem – mondta Joad. – Nem akarok én senkivel összeveszni. – Elhallgatott s kinézett a száraz földekre, a haldokló fatörzsekre, amelyek bizonytalanul látszottak a forráságtól remegő távolságban. Oldalzsebéből előszedte dohányát és cigarettapapírját. Térde közt sodorta meg a cigarettát, ahol a szél nem férhetett hozzá.

A sofőr olyan szabályosan és olyan mélyán rágott, mint egy kérődző tehén. Várta, hogy ennek a beszélgetésnek egész hangulata eltűnjék és elfelejtődjék. Végre, amikor ismét közömbösnek érezte a levegőt, megszólalt: – Aki sohasem szolgált teherautón, nem is tudja, mi az. A gazda nem szereti, ha fölszedünk valakit. Ülhetünk itt, és vezethetjük a gépet magunkban, ha nem akarjuk megkockáztatni, hogy kitegyék a szűrünket, mint ahogy én megkockáztatom most miattad.

– Becsüllek is érte – mondta Joad.

– Ismertem olyanokat, akik furcsa dolgokat művelnek a kocsin. Emlékszem egy kollégára, aki verseket írt. Ezzel töltötte az időt. – Lopva odapillantott, hogy Joad érdeklődik-e vagy elámul. Joad hallgatott, előrenézett a messzeségbe az út mentén, a fehér út mentén, amely enyhe, hullámzó emelkedések közt haladt. A sofőr végre tovább beszélt: – Emlékszem egy-két sorra annak a kollégának a verséből. Róla magáról szólt meg két másiktól, akik ittak, lármáztak, veszekedtek mindenfelé, amerre jártak. Ejnye, csak eszembe jutna. Olyan szavak voltak benne, hogy Jézus Krisz-

tus maga sem értette volna. Ide hallgass: „Volt aztán ott egy szercesen, olyan gyors, mint a kerecsen.” A kerecsen, tudod, olyan sólyommadár-féle. A kolléga megmutatta nekem egy szótárban. Azt a szótárt magával hordozta mindenüvé. Akkor is nézegette, ha pihenés közben a kávéját várta. – Elhallgatott. Magányosnak érezte magát, amiért ily hosszan beszélt egyfolytában. Titokzatos szemét az utasa felé fordította. Joad még mindig hallgatott. A sofőr idegesen próbálta bevonni a beszélgetésbe. – Ismertél valaha olyan embert, aki efféle szavakkal dobálózott?

– Prédikátort igen – mondta Joad.

– Belebolondul az ember, amikor valaki nagy szavakkal dobálózik. Persze, a prédikátor, az más, prédikátorral úgyse bolondozik az ember. Hanem ez a kolléga mulatságos gyerek volt. Ennek még a nagy szavait se bántam, hiszen csak úgy a levegőbe beszélt. Nem akart hencegni. – A sofőr visszanyerte nyugalalmát. Legalább tudta, hogy Joad odahallgat a szavára. Merészen nekilendítette a nagy teherautót egy kanyarodónak, hogy csak úgy csikorogtak a kerekek. – Ahogy mondtam – folytatta –, furcsa dolgokat művel, aki teherautón dolgozik. Muszáj neki. Belebolondulna, ha csak ülne a helyén és lesné, amint az út elfut a kerekek alatt. Azt mondják, hogy a sofőr folyton eszik – minden útszéli kocsmá előtt megáll enni.

– Annyi bizonyos, hogy a sofőrök látszólag a kocsmákban élnek – hagyta rá Joad.

– Hiszen megáll az ember, de nem az evés kedvéért. Nem is igen vagyunk éhesek. Csak átkozottul unjuk az örökös mozgást. A kocsmá az egyetlen hely, ahol megállhatunk, s ha már megáll az ember, muszáj, hogy vegyen valamit, nehogy a gazda kidobja. Szóval, lenyel az ember egy csésze kávé meg egy darab kalácsot. Legalább megpihen egy kicsit. – Lassan rágta a gumit, és forgatta a nyelvén.

– Unalmas lehet – mondta közömbös hangon Joad.

A sofőr gyorsan rápillantott, hogy nem gúnyolódik-e.

– Hát nem valami fene mulatságos – mondta ingerülten. – Könnyűnek látszik, hogy az ember itt ül a helyén nyolc vagy tíz, vagy tizennégy óra hosszat. Hanem az utat elátkozza. Muszáj, hogy csináljon valamit. Egyik énekel, másik füttyörész. A társaság nem engedi, hogy rádiót szereltesünk a kocsira. Van, aki italt hord magával, de az ilyen hamar kiröpül. – Elégedett hangon tette hozzá: – Én sohasem iszom útközben.

– Igazán? – kérdezte Joad.

– Nem én! Az ember arra is gondol, hogy előbbre jusson. Be akarok iratkozni egy levelező tanfolyamra. Gépészmérnöki tanfolyam. Nem nehéz. Az ember odahaza megtanul egynéhány könnyű leckét. Ez a tervem. Akkor aztán nem ülök teherautóra. Én ültetek föl másokat.

Joad kabátja oldalzsebéből előhúzott egy whiskysüveget. – Igazán nem akarsz egy kortyot? – kérdezte ingerkedő hangon.

– Nem én. Hozzá se nyúlok. Nem lehet inni is meg tanulni is, úgy, ahogy én akarok.

Joad kihúzta a dugót az üvegből, gyorsan kortyintott kettőt, visszanyomta a dugót, és zsebre tette az üveget. A kocsiban eláradt a whisky fűszeres, forró illata. – Nagy terveid vannak – mondta Joad. – Talán bizony leány van a dologban?

– Van hát, de mindenképpen előbbre akarok jutni. Fene régóta fejlesztem már az emlékezőtehetségemet.

A whisky mintha fölélnkítette volna Joadot. Ismét cigarettát sodort, és rágyújtott. – Már nincs is olyan nagy utam.

A sofőr gyorsan tovább beszélt: – Nekem nem kell az ital. Folyvást az emlékezetemet gyakorlom. Két esztendeje részt vettem egy ilyen tanfolyamon. – Jobb kezével megveregette a kormánykereket. – Tegyük föl, elhaladok valaki mellett az úton. Megnézem, aztán megpróbálok mindenre visszaemlékezni: milyen ruha meg cipő volt rajta, hogyan járt, milyen magas, mennyi lehet a súlya, volt-e valami sebhely az arcán. Ehhez jól értek már. Valószínűleg le tudom festeni a fejemben. Néha arra is gondolok, hogy

ujjlenyomat-szakértőnek képeztessem ki magam. El se hinnéd, mennyi mindenre vissza tud emlékezni az ember.

Joad ismét hörpintett egyet az üvegből. Még egy utolsót szipantott elrágott cigarettáján, aztán kérges hüvelyk- és mutatóujjával elnyomta izzó végét. Péppé dörzsölte szét a csutkát, kinyújtotta az ablakon, és engedte, hogy a szél lefújja az ujjairól. A nagy gumikerekek élesen visítottak az útburkolaton. Joad sötét, nyugodt szeme derűsen nézett előre az úton. A sofőr várt, s bizonytalanul nézett rá. Joad hosszú felső ajkát vigyorgás rántotta föl a fogárról, s némán nevetett magában, hogy melle rázkódott a nevetéstől. – Átkozottul sokáig tartott, amíg rájöttél, cimborá.

A sofőr most nem nézett rá. – Rájöttem? Mire?

Joad ajka egy pillanatra eltakarta hosszú fogát; nyalta a száját, mint a kutya, előbb a jobb sarkát, aztán a balt. Nyers hangon szólalt meg. – Tudod jól, hogy mire. Tetőtől talpig végignéztél, amikor beszálltam. Észrevettem. – A sofőr egyenesen maga elé nézett, úgy szorította a kormánykereket, hogy tenyerének széle kipuffadt, s keze hátából kifutott a vér. Joad tovább beszélt: – Tudod, hogy honnan jövök. – A sofőr hallgatott. – Tudod, ugye – erősködött Joad.

– Hát... tudom. Vagyis... gondolom. De ahhoz nekem semmi közöm. Én csak a magam dolgával törődöm. Nekem mindegy. – Csak úgy folyt belőle a szó. – Én senki dolgába nem ütöm az orromat. – Most aztán hirtelen elhallgatott. Keze még mindig elfehéredve szorította a kormánykereket. Egy szöcske röppent be az ablakon, s leszállt a műszertáblára, ott megült, és vakarni kezdte szárnyait ugró lábaival. Joad előrehajolt, ujjaival összemorzsolta kemény, koponyaszerű fejét, s kiengedte az ablak mellett elfutó légáramlatba. Újra elnevette magát, miközben az összemorzsolts rovar darabkáit leverte ujjai hegyéről. – Félreértettél – mondotta. – Eszem ágában sincs titkolózni. Szentigaz, hogy ültem McAlesterben. Négy esztendeig. Ezt a ruhát ott adták nekem, amikor kiengedtek. Tőlem ugyan tudhatja mindenki.

Apám földjére megyek, hát nem kell hazudoznom, hogy munkát kapjak.

A sofőr azt felelte: – Ez sem az én dolgom. Nem kíváncsiskodom.

– Az ördögöt nem – mondta Joad. – Látszik azon a nagy orrodon, hogy szereted beleütni a más dolgába.

A sofőrnek megnyúlt az arca. – Félreértettél – szólalt meg bizonytalan hangon.

Joad a szemébe nevetett. – Derék gyerek vagy. Fölvettél a kocsidra. Egye meg a fene, hát igenis, ültem! Akarod tudni, hogy miért?

– Nem az én dolgom.

– Hát persze, egyéb dolgod sincs, mint ezt a tragacsot vezetni, s még azzal sem törődöl. Ide nézz. Látod-e előttünk ezt az utat?

– Látom.

– No hát, itt leszálok. Tudom, esz a kíváncsiság, hogy mit követtem el. Hát én megmondom. – A motor hangos berregése elcsendesedett, s a lefékezett kerekek csikorgása hirtelen elhallgatott. Joad előhúzta az üvegjét, és kortyintott egyet. Ahol a kocsi megállt, mezei út ágazott ki derékszögben az országútból. Joad kiszállt, és megállt a kocsi ablaka mellett. A kipufogó halkan eregette fölfelé alig látható kék füstjét. Joad odahajolt a sofőrhez. – Emberölés – mondotta gyorsan. – Nagy szó, annyit jelent, hogy megöltem valakit. Hét év. Négy után elengedtek, mert jól viseltem magam.

A sofőr szeme végigfutott Joad arcán, hogy emlékezetébe vesse. – Én nem kérdeztem – mondotta. – Csak a magam dolgával törődöm.

– Elmondhatod minden kocsmában, egészen Texoláig – mosolygott. – Vizontlátásra, cimborá. Derék gyerek vagy. De látod, ha az ember ült egy kicsit, messziről megszagolja a kérdéseket. Belőled csak úgy áradt a kíváncsiság, mihelyt kinyitottad a szádat. – Megtapogatta tenyerével a vasajtót. – Köszönöm, hogy

elhoztál – mondotta. – Viszontlátásra. – Megfordult, s elindult a mezei úton.

A sofőr egy pillanatig utánabámult, s odakiáltotta neki: – Sok szerencsét! – Joad intett a kezével, de nem nézett vissza. Aztán a motor elbődült, töfögni kezdett, s a nagy, vörös teherautó súlyosan továbbgördült.

3.

A beton országutat zilált, töredezett, száraz fű szegélyezte, közte a vadzab a kutya bundájába kapaszkodik, a komócsin belegabalyodik a ló bozontos bokaszőrébe, a tüskés lóhere pedig beleszóródik a birka gyapjába; alvó élet várja, hogy elterjedjen és szétszóródjék: minden egyes magon a szétszóródáshoz való készülék, hajlott dárdahegy és ejtőernyő, amit elhordoz a szél, s apró, tüskés golyócskák – s ez mind állatokra meg a szélre vár, egy férfi nadrágjának felhajtójára vagy egy asszony szoknyájának szegélyére; valamennyi mozdulatlan, de fel van szerelve a mozgás eszközeivel; tétlen, de a tevékenység ösztöne uralkodik rajta.

A nap rátűzött a fűre és fölmelengette, s a fű árnyékában mozogtak a rovarok meg a hangyák és hangyalesők, amelyek tört vetettek nekik, sáskák ugrottak fel a levegőbe, s egy pillanatra szétnyitották sárga szárnyukat, ászkák, amelyek apró övesállatokhoz hasonlítottak, és szüntelenül szaladgáltak száz apró lábukon. Az útszéli fűben egy teknősbéka mászott, minden ok nélkül oldalt fordult, magasra ívelő páncélját vonszolva a fűvön. Nehézkesen húzta kemény combjait, sárga körmű lábát – nem is járt voltaképpen, csak a páncélt cipelte tovább nagy erőfeszítéssel. Az árpa bajusza lesiklott a páncélról, a tüskés lóhere ráhullott, s legurult róla a földre. Csontos csőrét félig kinyitotta, s élénk, vidám szeme

egyenesen nézett ki körömhöz hasonló szemöldöke alól. Mászót a fűvön, széttaposott nyomot hagyott maga után, s egyszerre csak magas domb emelkedett föl előtte: a nagy beton országút töltése. Egy pillanatra megállt, s magasra tartotta a fejét. Hunyorogva nézegetett előre-hátra. Végre is elkezdett fölmászni a töltésre. Karmos elülső lábai előrenyúltak, de nem kapaszkodtak meg. Hátsó lábai előrenyomták a páncélt, s az súrolta a fűvet meg a kavicsot. Minél meredekebb lett a töltés, annál jobban megfeszítette erejét a teknősbéka. Toló mozdulatot végző hátsó lábai kifeeszültek és meghajoltak, csontos feje annyira előrenyúlt, amennyire nyaka engedte. A páncél lassacskán fölkerült a töltésre, de ekkor egy fal zárta el az utat, az országút szegélye, egy négy hüvelyk magas betongát. A hátsó lábak, mintha függetlenül dolgoznának, nekítaszították a páncélt a gátnak. A fej fölemelkedett s a gát fölött lenézett a széles, sima cementsíkságra. Most a gát tetejébe kapaszkodó elülső lábai megfeszültek, fölegyenesedtek, s teknője lassan felhúzódott, elülső része rátámaszkodott a gátra. A teknősbéka egy pillanatra megpihent. Egy vöröshangya szaladt be a teknője alá, a teknő alatt rejtőzködő puha bőrre, s fej és lábak hirtelen behúzódtak, a páncélos farok befelé kunkorodott. A vöröshangya szétmorzsolódott a test és a lábak között. Egyik elülső lába egy vadzabkalászt szorított be a páncél alá. A teknősbéka jó darabig mozdulatlanul hevert, aztán kidugta nyakát, vidáman hunyorgó, jó öreg szeme körülnézett, s a lábakkal együtt farka is előbújt. Hátsó lábai munkához láttak, úgy megfeszültek, akár az elefántlábak, s páncélja olyan szögben emelkedett föl, hogy elülső lábai nem érhetek le a vízszintes cementre. De hátsó lábai mind magasabbra emelték, amíg csak az egyensúly el nem tolódott; akkor az elülső rész lebillent, az elülső lábai belekapaszkodtak az útburkolatba – a teknősbéka fölértkezett. De a vadzab szára még mindig odacsavarodott az elülső lábai köré.

Most már könnyű volt a járás, mind a négy lába dolgozott, s páncélja erre-arra dökögve előbbre jutott. Ekkor autó közele-

dett, egy negyvenéves asszony vezette. Meglátta a teknősbékát, s jobbra fordult, lecsúszott az országútról, a kerekek felsivítottak, s porfelhő kavardott fel. Két kerék egy pillanatra a levegőbe emelkedett, aztán leereszkedett ismét. A kocsit visszacsúszott az útra, s továbbhaladt, de már lassabban. A teknősbéka visszahúzódott páncéljába, most azonban sietve mászott tovább, mert az országút égetően forró volt.

Most egy könnyű teherkocsi következett, s amint odaért, a sofőr megpillantotta a teknősbékát, s úgy kanyarodott, hogy elgázolja. Elülső kereke a páncél szélét érte, feldobta a teknősbékát, mint a pitykét, mint egy pénzdarabot, s legurította az országútról. A teherkocsi ismét visszatért a jobb oldalra. A teknősbéka hátán feküdt, s jó ideig meghúzódott a páncéljában. De aztán lábai kapálózni kezdtek a levegőben, kerestek valamit, amibe megkapaszkodjanak, hogy a testet visszafordíthassák. Egyik elülső lába megragadott egy kavicsot, s páncélja lassan-lassan fölfelé fordult. A vadzab kalásza kiesett, s három hegyes magva megkapaszkodott a földben. S amint a teknősbéka lefelé mászott a töltésen, páncélja ráhúzta a földet a magokra. A teknősbéka befordult egy mezei útra, s továbbvonszolta magát, páncéljával girbegurba kis árkot vágva a porba. Jó öreg, vidám szemű előrenézett, s csontos csőre kissé kinyílt. Sárga körmei belemélyedtek a porba.

4.

Amikor Joad hallotta, hogy a teherkocsi továbbmegy, a sofőr egyik sebességet a másik után kapcsolja be, s a föld dübörög a gumikerekek alatt, megállt, visszafordult s utána nézett, amíg el nem tűnt. Még azután is figyelve nézett a messzeségbe, a kékesen csillogó levegőbe. Elgondolkozva húzta ki zsebéből az üve-

get, lecsavarta fémkupakját, élvezettel szüröcsölte a whiskyt, bele-nyalva az üveg nyakába, aztán szája szélén jártatta végig a nyelvét, hogy semmit el ne veszítsen az ital ízéből. Próbálgatta az emlékezetét: – „Volt egyszer egy szerecsen” – de csak ennyire tudott visszaemlékezni. Aztán megfordult, s a poros mellékutat nézte, amely derékszögben vágott keresztül a földeken. A nap forrón sütött, szellő sem lebbentette a leülepedett port. Az utat keréknyomok vágták fel, s a felszálló por visszaülepedett a kerék-vágásba. Joad lépett egyet-kettőt, új sárga cipője fölverte a liszt-finomságú port, s a sárgaság eltűnt a por szürke színe alatt.

Lehajolt és kifűzte cipőjét, lehúzta előbb az egyiket, aztán a másikat. Izzadt lábát kényelmesen fűrésztötte a forró, száraz porban, amíg le nem ülepedett az ujjai közt, s lába bőre meg nem száradt. Levetette kabátját, cipőjét belecsavarta, s a batyut hóna alá vette. Aztán továbbment az úton, fölverte maga előtt a port, s alacsonyan lógó kis porfelhőt hagyott maga után.

Az út jobb oldalán kerítés húzódott, két sor tuskésdrót, fűzfakarókra erősítve. A gyöngén bevert karók jobbra-balra ferdültek. Ahol egy kampó véletlenül éppen a megfelelő magasságban volt, ott keresztülhúzták rajta a drótot, ahol meg nem volt kampó, a tuskésdrótot egy másik rozsdás drótdarabbal kötötték a karóhoz. A kerítésen túl kukorica volt, amit a szél, a hőség, az aszály levert a földre, s a levelek hónalja tele volt porral.

Joad tovább baktatott, maga után hurcolva a porfelhőt. Kevés-sel maga előtt megpillantotta egy mezei teknősbéka magasra domborodó páncélját, amint lassan kúszott a porban mereven meg-megrándul lábain. Joad megállt, hogy szemügyre vegye, s árnyéka ráesett a teknősbékára. Az tüstént behúzta fejét és lábait, s kurta, vastag farka is bekunkorodott a páncél alá. Joad fel-emelte és megfordította. Háta barnásszürke volt, mint a por, de a páncél alsó fele sárgásfehér, tiszta és sima. Joad egészen hóna alá húzta fel a batyuját, megsimogatta ujjával a páncél sima alsó felét, s megnyomta. Puhább volt, mint a külső fele. A kemény vén

fej kibújt, megpróbált ránézni a nyomkodó ujyra, a négy láb vadul kapálózott. A teknősbéka összenedvesítette Joad kezét, s hasztalanul küszködött a levegőben. Joad hátára fordította, s becsavarta kabátjába, cipője mellé. Érezte, hogyan igyekszik, küszködik, izeg-mozog a hóna alatt. Most gyorsabban ment tovább, lábát kissé vonszolva a finom porban.

Előtte, az út mentén görcsös, porlepte fűzfa vetett árnyékpetytyeket a földre. Joad látta maga előtt, vékony ágai behajoltak az út fölé, lombja tépett és zilált volt, mint a vedlő tyúkok tolla. Joad most izzadt. Kék inge sötét színűre vált a hátán meg a hóna alatt. Rántott egyet a sapkája ellenzőjén, megnyomta a közepét, s ezzel úgy összetörte a belé varrt keménypapírt, hogy ez a sapka sohasem fog újnak látszani többé. Most gyorsabban és céltudatosabban haladt a távoli fűzfa árnyéka felé. A fűzfa alatt, tudta, árnyéket talál, legalábbis a törzs árnyékát, mert a nap túlhaladt már legmagasabb pontján. Nyakszirtjére tűzött, s ettől valami halk zúgást érzett a fejében. A fa alsó részét nem láthatta, mert egy kis mélyedésben állt, ahol a víz tovább maradt meg, mint a sík helyeken. Joad gyorsabban kezdett lépkedni, s leszaladt a lejtőn. De aztán óvatosan lassított, mert a fatörzs árnyéka el volt foglalva. Egy ember ült a földön, a fának támaszkodva. Lábát keresztbe vetette, s az egyik térde majdnem olyan magasan volt, mint a feje. Nem hallotta Joad közeledését, mert ünnepélyesen füttyörészte ezt a dallamot: „Igenis, ez az én babuskám.” Kinyújtott lábát lassan ringatta a dal üteme szerint. Nem volt táncütem. Most abbahagyta a füttyörészést, s könnyed, vékony tenorhangon énekelni kezdett:

*Igenis, ez az én Megváltóm,
Jézus az én Megváltóm,
Jézus lőn az én Megváltóm,
Csak Jézust dicséri ajkam,
Gonosznak nincs hatalma rajtam,
Jézus lőn az én Megváltóm.*

Az ember csak akkor vette észre Joadot, amikor belépett a kusza levelek áttetsző árnyékába; abbahagyta az éneket, s fejét feléje fordította. Hosszúkás, csontos feje volt, a bőr megfeszült rajta, nyaka pedig oly inas és izmos, mint a zeller szára. Nagy szeme kissé előreugrott, szemhéja vörös volt és gyulladt. Orcája barna, fénylő és csupasz, ajka duzzadt: vidám vagy érzéki. Orrán úgy megfeszült a bőr, hogy nyerge egészen megfehéredett. Arca nem izzadt, még magas, halvány homloka sem. Szokatlanul magas homlok volt, halántékán finom kék erek húzódtak végig. Szemétől hajáig éppen akkora távolság volt, mint az álla hegyéig. Merev, ősz haját mintha ujjával fésülte volna hátra. Overallt és kék inget viselt. Sárgaréz gombos zsávolykabátja és foltos, rán-cos, barna kalapja a földön hevert mellette. Portól szürke vitorlavászon cipője úgy feküdt ott, ahogy a lábáról lerúgta.

Az ember hosszasan nézett Joadra. A fény mintha mélyen behatolt volna barna szemébe, apró, aranyos foltokat villantott fel szivárványhártyájában. Nyakának megfeszült izmai erősen kiugrottak.

Joad mozdulatlanul állt a ritkás árnyékban. Joad levette sapkáját, megtörölte vele izzadt képét, s összegöngyölített kabátjával együtt ledobta a földre.

A fatörzs árnyékában ülő ember leemelte egyik lábát a másiktól, s körmeivel a földet kezdte piszkálni.

Joad megszólalt: – Phú, pokoli meleg van az úton.

Az ülő ember kérdő arccal nézett rá. – Nem te vagy a fiatalab-bik Tom Joad, az öreg Tom fia?

– De az vagyok – mondta Joad. – Testestül-lelkestül. Éppen hazamegyek.

– Gondolom, hogy nem emlékszel rám – mondta az ember. Elmosolyodott, s vastag ajka mögül nagy lófogak villantak elő.

– Nem, nem is emlékezhetel. Mindig a kislányok varkocsát ránk-gattad, amikor én a Lélekről prédikáltam nektek. Az volt leg-főbb gondod, hogy gyökerestül kirángasd a hajukat. Te talán nem emlékszel, de én igen. Ti ketten csak a varkocsrángatás kedvéért

járuktok Jézus színe elé. Egyszerre kereszteltelek meg mind a kettőtöket az öntözőárokban. Kapálóztatok és nyávogtatok, mint két macskakölyök.

Joad lenézett rá, aztán felkacagott. – No lám, hiszen te a prédikátor vagy! Te a prédikátor vagy. Egy órája sincs, hogy emlegettelek valakinek.

– Csak voltam prédikátor – mondta komolyan az ember. – Tisztelendő Jim Casy, az Égő Csipkebokor hívei közül. Valamikor bömböltem Jézus nevét. S az öntözőárok úgy tele volt megtért bűnösökkel, hogy a fele majdhogy oda nem vezett. De ennek már vége – sóhajtott fel. – Most már csak Jim Casy vagyok. Nem tartozom az elhivatottak közé. Bűnös gondolataim vannak, de azt hiszem, okos gondolatok.

Joad azt mondta: – Muszáj hogy gondolatai támadjanak az embernek, ha egyszer töprengeni kezd a dolgokról. Hát persze hogy emlékszem rád. Szép összejöveteleket rendeztél. Emlékszem, egyszer az egész prédikációt kézen járva mondtad el, s majd kiordította a tüdődet. Anyám nagyon szeretett. Nagyanyó meg azt mondogatta, hogy téged megszállt a Lélek. – Kotorászni kezdett összegöngyölített kabátjában, megtalálta a zsebet, s előhúzta belőle az üveget. A teknősbéka kidugta egyik lábát, de Joad szorosán becsavarta. Levette a kupakot az üvegről, s odanyújtotta a prédikátornak. – Innál egy kortyot?

Casy elvette az üveget, s tünődve nézett rá. – Már nem prédikálok. A Lélek elhagyta az embereket... de még nagyobb baj, hogy elhagyott engem is. Persze, egyszer-egyszer megmozdul bennem, s tartok egy összejövetelet, vagy áldást mondok, ha valahol asztalhoz ülnek, de nem olyan szívvvel, mint azelőtt. Csak azért teszem, mert elvárják.

Joad ismét megtörölgette arcát a sapkájával. – Csak nem vagy olyan szent, hogy megijedj az italtól? – kérdezte.

Casy mintha csak most látta volna meg az üveget. Fölemelte, s három nagy kortyot ivott. – Jó kis pálinka – mondotta.

– Meghiszem azt – felelte Joad. – Gyárban készült. Egy dollár.

Casy még egyet kortyantott, mielőtt az üveget visszaadta. – Ez már igen – mondta. – Ez igen!

Joad elvette tőle az üveget, s udvariasságból nem törölte meg inge ujjával, mielőtt maga is ivott belőle. Törökösen leguggolt, s odatámasztotta az üveget összegöngyöltett kabátjához. Talált egy fűzfaágat, s azzal írogatni kezdett a földre. Egy négyszögletes darabon félresöpörte a leveleket, s elsimította a port. Aztán szögletes és kerek figurákat kezdett rajzolni. – Rég nem láttalak – mondotta.

– Nem látott engem senki – mondta a prédikátor. – Egyedül mentem el, s csak ültem és gondolkodtam. A Lélek most is erős bennem, de már nem a régi. Sok mindenben nem vagyok olyan bizonyos, mint azelőtt. – Egyenesebben ülve támaszkodott a fa derekának. Csontos keze mókus módjára matatott overallja zsebében, s előkotort egy fekete, összerágott dohánycsomót. Gondosan letisztogatta róla a szalmatörmelékét meg a zsebe szürke szeméjtét, aztán leharapott egy darabot, s bedugta szájába a bagót. Joad tagadóan rázta a faágat, amikor a dohánycsomót odatartotta feléje. A teknősbéka megint rángatni kezdte az összegöngyöltett kabátot. Casy odanézett a mocorgó ruhadarabra. – Mit dugtál bele? Egy csirkét? Megfullad!

Joad még szorosabban összecsavarta a kabátot. – Egy öreg teknősbékát – mondotta. – Az úton szedtem fel. Gondoltam, elviszem a kisöcsémnek. A gyerekek szeretik a teknősbékát.

A prédikátor lassan bólogatott. – Minden gyerek kap egyszer vagy másszor teknősbékát. Egy sem tudja megőrizni. Addig izeg-mozog, hogy egyszer csak kiszabadul és elmegy, isten tudja, hová. Akárcsak én. Én sem tudtam megőrizni a jó öreg evangéliumot, pedig ott hevert a kezem ügyében. Addig gyúrtam, fúrta, míg szét nem szakadozott az egész. Megszállt néha a Lélek, de nem volt, amiről prédikáljak. Isten elhívott, hogy vezéreljem a népet, de nem volt, ahová vezéreljem.

– Csak vezesd az embereket körbe-körbe – mondta Joad.
– Vágd bele őket az öntözőárokba. Mondd nekik, hogy a pokolban fognak égni, ha nem úgy gondolkoznak, mint te. Mi az ördögnek akarod elvezérelni őket valahova? Csak vezesd. – A fatörzs egyenes árnyéka hosszúra kezdett nyúlni a földön. Joad hálásan odakuporodott, új helyet tisztított meg a földön, ahová a faággal firkálhasson. Az úton bozontos, sárga pásztorkutya loholt feljünk, fejét leszegte, nyelve kilógott, s csöpögött róla a nyál. Farka ernyedten kunkorodott föl, hangosan lihegett. Joad füttyentett neki, de a kutya még jobban leszegte fejét, s továbbloholt, mintha valami határozott célja volna. – Igyekszik valahová – magyarázta kissé sértődötten Joad. – Talán hazamegy.

A prédikátort nem lehetett tárgyától eltéríteni. – Igyekszik valahová. Én... én nem tudom, hova megyek. Mondok neked valamit: el szoktam érní, hogy az emberek ugrándoznak, zagyvaságokat kiáltoznak, s addig hallelujáznak, amíg ájultan nem esnek össze. Némelyiket újrakereszteltem, hogy magához térjen. Aztán... tudod, mit csináltam aztán? Valamelyik leányt kivitem a fűbe, s lefeküdtem vele. Mindig újra megtettem. Aztán furdalt a lelkiismeret, imádkoztam, imádkoztam, de hiába. Következő alkalommal ismét megtettem. Láttam, hogy nincs remény, átkozott szenteskedő vagyok. Pedig nem akartam.

Joad elmosolyodott – fogsora szétvált –, s megnyalogatta ajkát. – Nincs jobb egy forró, lelkes gyülekezetenél, hogy az ember levegye őket a lábukról – mondta. – Megtettem magam is.

Casy izgatottan hajolt előre. – No lám – kiáltotta –, én is láttam, hogy így van ez, s gondolkozni kezdtem. – Hadonászott a levegőben csontos, bogos kezével. – Ilyenformán kezdtem gondolkozni: Itt vagyok én, aki kegyelemért imádkozom. Aztán itt vannak ezek az emberek, akiket úgy megszállt a kegyelem, hogy ugrándoznak és kiáltoznak. Azt mondják, az ördög sugallja, hogy lefeküdjél egy lánnyal. De mennél nagyobb kegyelem szállja meg a lányt, annál jobban kívánczik ki a fűbe. Én meg azon töröm a

fejem, hogy a kénköves mennykőbe – bocsánat – fér oda az ördög, amikor a lány annyira tele van a Szentlélekkel, hogy csak úgy sugárizik belőle. Azt hinné az ember, ilyenkor tehetetlen az ördög. Pedig dehogyan. – Szeme lángolt az izgalomtól. Egy pillanatig rágta a bagót, aztán köpött egyet a porba, a köpés továbbgördült, föl-szedve a port, amíg száraz kis golyónak nem látszott. A prédikátor kinyújtotta kezét, s úgy nézett a tenyerébe, mintha könyvet olvasna. – Aztán itt vagyok én – folytatta csöndesen. – Ennek a sok embernek a lelke mind a kezemben van, felelős vagyok értük, és érzem is a felelősségemet, s mégis mindig összeakadok valamelyik leánnyal. – Joadra nézett, s arca gyámoltalannak látszott. Kifejezése mintha segítségért könyörgött volna.

Joad gondosan rajzolgatott egy női torzót a porba: keblet, csípőt, ölet. – Én sohasem voltam prédikátor – mondotta. – Sohasem hagytam el valamit, ha egyszer megkaphattam. És sohasem gondoltam egyebet erről a dolgról, csak örültem neki.

– De te nem voltál prédikátor – erősködött Casy. – Neked a leány csak leány volt. Nem jelentett semmit. De az én szememben szent edény volt. A lelkét mentettem meg. Vállamon volt ez a nagy felelősség, és elértem, hogy a Szentlélektől csak úgy habzott a szájuk, azután meg vittem ki őket a fűbe.

– Talán prédikátornak kellett volna mennem – mondotta Joad. Előszedte dohányját meg a papirost, és cigarettát sodort. Rágyújtott, s a füstön át rákacsintott a prédikátorra. – Rég nem voltam leánnyal. Lesz mit pótolnom.

Casy folytatta: – Úgy rágta ez a lelkemet, hogy már aludni se tudtam tőle. Valahányszor prédikálni mentem, azt hajtogattam magamban: Isten úgy segítjen meg, most nem teszem meg. És még javában mondtam, s már tudtam, hogy megteszem.

– Feleség kellett volna neked – jegyezte meg Joad. – Egyszer megszállt nálunk egy prédikátor a feleségével együtt. Jehoviták voltak. Odafent háltak az emeleten. A szerű előtt az udvarunkban tartották az istentiszteletet. Mi, gyerkőcök, persze végighallgat-

tuk. No, hát ennek a prédikátornak a felesége minden esti ájtatosság után istenigazában elagyabugyálta a férjét.

– Örülök, hogy ezt elmondtad – szólta Casy. – Mindig azt hittem, hogy csak én vagyok olyan. Végül annyira gyötört már a dolog, hogy otthagytam mindent, és sokat gondolkoztam magamban. – Keresztbe rakta a lábát, s kaparászni kezdte száraz, poros ujjá közét. – Azt mondtam magamban: Mi rágódik rajtam? A bolondság? És azt feleltem: Nem, hanem a bűn. És azt mondtam: Hogy lehet az, hogy amikor az ember a legnagyobb biztonságban lehetne a bűntől, éppen akkor gondol az ördög munkájára? – Két ujjával ritmikusan ütögette a tenyerét, mintha csöndesen egymás mellé rakosgatná benne a szavakat. – Azt mondtam: Talán nem is bűn ez. Talán ilyen az ember. Talán hiába is korbácsoljuk ki magunkból az ördögöt. És arra gondoltam, hogy szentéletű nők szögesdrótból font hosszú ostorral verték a testüket, és lehet, hogy szerették kínozni magukat, és talán én is szeretem kínozni magamat. Éppen egy fa alatt hevertem, amikor ezt kigondoltam, s aztán elaludtam. Beesteledett, sötét volt, amikor fölbredtem. Egy prérifarkas üvöltött a közelemben. Azt se tudtam, mit mondok, hangosan felkiáltottam: Eh, nincs bűn, és nincs erény! Csak az van, amit az ember cselekszik. Egy és ugyanannak a dolognak része minden. Egyik cselekedet szép, a másik nem szép, de ennél többet nincs joga mondani az embernek. – Elhallgatott, s fölneézett a tenyeréből.

Joad rávigyorgott, de pillantása éles volt, s látszott rajta, hogy érdeklődik. – Ezt jól kigondoltad – mondotta. – Igazán jól.

Casy újra megszólalt, s hangján érzett a fájdalom és zavar. – Azt kérdelem: Mi ez a hívó szó, mi ez a Lélek? És azt feleltem rá: szeretet. Némelykor úgy szeretem az embereket, hogy majd szétrepedek a szeretettől. Aztán azt kérdezem magamtól: Hát nem szereted Jézust? Gondolkozom, gondolkozom, s végül azt felelem magamnak: Nem, nem ismerek senkit, akit Jézusnak neveznek. Tudok róla egy csomó történetet, de szeretni csak az embereket

szeretem. És néha majd szétrobbanok a szeretettől, és szeretném valamennyit boldoggá tenni, és olyasmit prédikálok, amiről azt gondolom, hogy boldoggá teszi őket. És aztán... fene sokat prédikáltam nekik. Csodálkozol, hogy ilyen csúf szavakat mondok? No hát, én már nem érzem csúfnak. Így beszélnek az emberek, s közben nem gondolnak semmi rosszra. De mindegy, elmondok neked még valamit, amit kigondoltam, prédikátor ennél vallástalanabb dolgot nem gondolt ki, s nem is lehetek többé prédikátor, mert kigondoltam és hiszek benne.

– Mi az? – kérdezte Joad.

Casy félénken nézett rá. – De nem sértődöl meg, ha megbotránkoztat?

– Csak azon sértődöm meg, ha orron vágnak – mondta Joad.
– Hát mit gondoltál ki?

– Gondolkoztam a Szentlélekről és Jézusról. És azt gondoltam: Mért akasztunk mindent Isten vagy Jézus nyakába? Meglehet, gondoltam, hogy csak az embereket szeretjük, férfiakat és nőket, meglehet, hogy a Szentlélek nem más, mint az emberi lélek. Meglehet, hogy az egész emberiségnek egyetlen nagy, közös lelke van, s annak a része mindenki. Hát ültem és gondolkodtam ezen, és egyszerre csak tudtam. A lelkem mélyén tudtam, hogy igaz, s most is tudom.

Joad lesütötte szemét, mintha nem tudna szembenézni a prédikátor tekintetének meztelen őszinteségével. – Ilyen gondolatokkal nem lehet egyházat fenntartani – mondotta. – Kikergetnének az országból. Az emberek ugrálni és ordítozni szeretnek. Úgy érzik, hogy ettől nő a tekintélyük. Nagyanyóval bírni sem lehetett, amikor mindenféle érthetetlen zagyaságot kezdett összehadni. Fél kezével el tudott volna bánni egy jól megtermett egyházatyával.

Casy tűnődve nézett rá. – Szeretnék tőled megkérdezni valamit – mondotta. – Valamit, ami soká rágta a lelkemet.

– Csak rajta. Beszélek én néha.

– Hát – kezdte el lassan a prédikátor –, itt vagy te, akit dicsősé-

gem teljében kereszteltem újra. Azon a napon tele voltam Jézussal. Te persze nem emlékszel, mert egy kislány varkocsát rángattad.

– Emlékszem – mondta Joad. – Susy Little volt. Egy esztendő múlva beleharapott az ujjamba.

– No hát, vetted-e valaha valami hasznát annak az újrakeresztelésnek? Jobb útra tértél-e?

Joad elgondolkozott. – N-e-em, nem mondhatnám, hogy éreztem volna valamit.

– És megártott-e? Gondolkozzál erősen.

Joad fölemelte az üveget, és kortyintott egyet. – Nem volt abban semmi, se jó, se rossz. Csak mulatság volt. – Odanyújtotta az üveget a prédikátornak.

Az felsőhajtott, ivott, megnézte, milyen kevés maradt a whiskeyből, s ivott még egy kortyot. – Akkor jól van – mondotta. – Furdulta a lelkemet, hogy hátha ártottam valakinek azzal, hogy mindenbe beleártottam magam.

Joad a kabátja felé nézett, s meglátta, hogy a teknősbéka kiszabadult, s ugyanabba az irányba siet, mint amikor megtalálta. Joad elnézte egy pillanatig, aztán lassan talpra állt, elfogta s újra becsavarta a kabátjába. – Nincs, amit a gyerekeknek ajándékoznak – mondotta. – Semmi más, csak ez a vén teknősbéka.

– Furcsa – szólalt meg a prédikátor. – Éppen az öreg Tom Joad járt az eszemben, amikor erre jöttél. Gondoltam, beszólok hozzá. Akkoriban istentelen embernek tartottam. Hogy van az öreg Tom?

– Nem tudom. Négy esztendeje nem voltam otthon.

– Nem írt neked?

Joad zavarba jött. – Hát apám nem ír valami szépen, de nem is ír csak azért, hogy írjon. A nevét leírja ő is, mint akárki más, ha megnyálazza a ceruzáját. De levelet nem írt soha életében. Azt szokta mondani, hogy amit a szájával meg nem tud magyarázni, azért nem érdemes a ceruzát koptatni.

– Utazgattál? – kérdezte Casy.

Joad gyanakodva nézett rá. – Nem hallottál rólam? Benne volt az eset minden újságban.

– Nem hallottam én semmit. Mi történt? – Keresztbe rakta a lábát, és lejjebb húzódva támasztotta fejét a fa törzséhez. Gyorsan múlt a délután, s a napfény dúsabb színekbe öltözött.

Joad készségesen megmondta: – Legjobb, ha most kipakolok veled, és túlesem rajta. Ha még mindig prédikálnál, nem mondanám el, mert attól félnék, hogy kiprédikálsz. – Kiszűrölte, ami még az üveg fenekén maradt, eldobta magától, s a lapos üveg könnyedén csúszott tovább a porban. – McAlesterben töltöttem ezt a négy esztendő.

Casy gyorsan feléje fordult, s úgy lehajtotta fejét, hogy nagy homloka még nagyobbnak látszott. – Erről nem akarsz beszélni, mi? Nem is kérdezek, s ha valami rosszat tettél...

– Amit tettem, megtenném újra – mondta Joad. – Megöltem valakit verekezés közben. Tánmulatságon voltunk, és leittuk magunkat. Belém ütötte a kését, én pedig megöltem egy ott heverő lapáttal. Szétvertem a fejét.

Casy ismét fölnezett. – Hát akkor nem röstelled a dolgot?

– Nem én – felelte Joad. – Hét esztendő kaptam, mert ő is belém szúrt. Négy esztendő után kieresztettek, feltételes szabadsággal.

– Akkor hát négy esztendeig nem hallottál semmit a családotról?

– De igen. Két esztendővel ezelőtt anya írt egy lapot, tavaly karácsonykor meg nagyanyó. Hű, de nevettek a fogolytársaim! Volt rajta egy karácsonyfa, csillogó dísszel – fehér volt, mint a hó. Meg egy vers:

Jó karácsonyt, gyermekem,

– Mondja Jézus szelíden -

– E karácsonyfa alatt

Leled ajándékomat.

Fogadok, hogy nagyanyó sohase olvasta ezt a verset. Bizonyosan valami házalótól vette a lapot, s a legcsillogóbbat választotta ki. A fiúk a zárkában majd megvesztek neveltükben. Azóta szelíd Jézusnak neveztek. Pedig nagyanyó nem akart viccelni, csak olyan szépnak találta ezt a lapot, hogy nem fáradt az elolvasásával. Abban az esztendőben, amikor becsuktak, elvesztette a pápaszemét. Lehet, hogy azóta se találta meg.

– Hogy bántak veled McAlesterben? – kérdezte Casy.

– Nagyon jól. Rendesen kap enni az ember, tisztát is kap, s van, ahol fürödjek. Tulajdonképpen nagyon rendes hely. Csak az a nagy baj, hogy nők nincsenek. – Hirtelen elkacagta magát. – Egy pasast kiengedtek föltételes szabadságra – mondotta. – Egy hónap sem telt bele, már megint ott volt. Valaki megkérdezte, mit követett el. Hát, azt mondja, az öregem házában nincs semmi kényelem. Nincs villanyvilágítás, nincs zuhany. Nincs könyv, és rossz a koszt. Azt mondja, visszajött, mert itt van kényelem, és rendesen kap enni az ember. Azt mondja, odakünn rosszul érezte magát, mert törni kellett a fejét, hogy mit csináljon. Ellopott hát egy kocsit, és visszajött. – Joad előszedte dohányát, ráfújta a cigarettapapír-csomagra, s megsodorta a leválasztott lapot. – Igaza is volt – mondotta. – Az éjszaka megijedtem, mert nem tudtam, hol hajtsam le a fejemet. Eszembe jutott a cellám, s kíváncsi voltam, mit csinál az a bolha magában, amely egyedüli zárkatársam volt. Egypáran vonószene-kart állítottunk össze. Nagyon jó volt. Valaki azt mondta, elmehetnénk a rádióhoz. Aztán ma reggel nem tudtam, mikor keljek fel. Csak feküdtem, s vártam, hogy megszólaljon a csengő.

Casy elnevette magát. – Az ember a végén nélkülözi egy fűrészmalom zaját is.

A sárguló, poros, délutáni világítás aranyos színbe vonta a vidéket. Aranyszínűnek látszottak a kukoricaszárak is. Fejük fölött fecskeraj suhant el valami víztócsa felé. Joad kabátjában a teknősbéka új hadjáratot indított a szabadulásért. Joad gyűrögette sapkája ellenzőjét. Az most már hosszan előrenyúlt, s olyanfor-

mán görbült le, mint a varjú csőre. – Azt hiszem, ballagni kezdek – mondotta. – Nem szeretek a napon járni, de most már nem süt olyan erősen.

Casy összeszedte magát. – Ősidők óta nem láttam az öreg Tomot – mondotta. – Úgyis mindenképpen benéztem volna hozzá. Sokáig hirdetem nálatok Jézust, s pénzt sohasem fogadtam el, csak egy harapás ennivalót.

– Gyere velem – mondta Joad. – Apám örülni fog neked. Mindig is azt mondta, hogy túl sokat jár a szád, nem vagy prédikátornak való. – Fölszedte összegöngyölített kabátját, s erősen rászorította cipőjére meg a teknősbékára.

Casy is odahúzta vászoncipőjét, s beledugta meztelen lábát. – Nem bízom annyira az útban, mint te – mondotta. – Mindig félek, hogy drót vagy üveg akad a porban. Semmit sem utálok úgy, mintha megvágom a lábujjamat.

Egy pillanatra habozva álltak meg az árnyék szélén, aztán belevetették magukat a sárga napsütésbe, mint két úszó, aki siet, hogy partot érjen. Néhány gyors lépés után lassabban, elgondolkozva kezdtek ballagni. A kukoricaszárak most oldalt vetették szürke árnyékukat, s a levegő tele volt a forró por kaparó szagával. A kukoricaföld véget ért, sötétzöld gyapot következett utána, porréteg alól kibukkanó sötétzöld levelek, kialakulóban levő magburkok. Foltosan nőtt a gyapot, sűrű volt az alacsony helyeken, ahol megállt a víz, ritka a magaslatokon. A palánták küszködve igyekeztek a nap felé. A látóhatár barna színbe veszett. A mezei út föl s le hullámozva nyúlt el előttük. Nyugat felé fűzfák szegélyezték egy patak partját; északnyugati irányban, egy ugarnak hagyott darabon, ritkás bozót ütötte föl a fejét. Hanem a megpörkölődött por szaga nem múlt el, s a levegő oly száraz volt, hogy a nyálka az orrban kemény kéreggé száradt, s az ember szeme könnyezett, hogy ki ne száradjon.

– Nézd, milyen szépen fejlődött a kukorica, amíg a por be nem lepte. Nagy termés lett volna – mondta Casy.

– Minden évben – mondta Joad –, amióta az eszemet bírom, minden esztendőben jónak indult a termés, aztán sohase lett belőle semmi. Nagyapó azt mondja, hogy az első öt szántásig jó volt, amíg a gyom ki nem veszett. – Az út leereszkedett egy kis domb lejtőjén, aztán fölkapaszkodott egy másikra.

– Az öreg Tom háza nem lehet messzebb innét egy mérföldnél – mondta Casy. – Nem a harmadik emelkedés után következik?

– De igen – felelte Joad. – Hacsak valaki el nem lopta, mint ahogy lopta apám is.

– Az apád lopta?

– Lopta hát. Másfél mérföldnyire találta, keletre innét, s elhozta. Valamikor egy család élt benne, s az elköltözött. Nagyanyó meg apám meg Noah bátyám az egész házat el akarták húzni, de nem jött. Csak egy részét tudták elszedni. Azért olyan furcsa az egyik vége. Kettévágták s elhúzták tizenkét lóval meg két öszvérrel. Visszamentek a másik feléért, hogy újra összerakják, de mire odaértek, Wink Manley ott járt a legényeivel s elvitte. Apám meg nagyapó erősen bosszankodtak, de kevéssel utóbb együtt iszogattak Winkkel, s nagyokat kacagtak a dolgon. Wink azt mondta, hogy az ő háza csődör, s ha odavisszük hozzá a miénket, kis csikóházat kaphatunk. Nagyszerűeket mondott az öreg Wink, ha ivott egy kicsit. Azután jó barátok lettek apával és nagyapóval. Mindig együtt ittak, ha lehetett.

– Nagyszerű ember az öreg Tom – ismerte el Casy. Porfelhőt verve csörtettek le a lejtő aljáig, aztán lassabban indultak neki az emelkedésnek. Casy megtörölte homlokát overallja ujjával, s megint föltette lapos tetejű kalapját. – Az ám – ismételte –, nagyszerű ember. Istentelen létére nagyszerű ember volt. Láttam néha összejöveteleken, amikor egy kicsit megszállta a Lélek, s tíz-tizenkét lábnyira ugrott. Mondhatom, ilyenkor vigyázni kellett, hogy az öreg Tom el ne tiporja az embert. Olyan ugrálós volt, mint az istállóba zárt csődör.

Főlrtek a legközelebbi magaslatra, s itt az út belészakadt egy

régi, csúf és szagatatott vízmosásba, amely mindkét oldalán áradások sebhelyeit viselte. A kereszteződésben kövek is heverték.

Joad, mezítláb lévén, óvatosan lépkedett. – Te csak apámról beszélsz – mondotta. – Bizonyosan nem láttad soha John bácsit, amikor Polkéknál újrakeresztelték. Az volt ám a vízbebukás meg az ugrálás! Akkora bokrot ugrott át, mint egy zongora. Átugrott rajta meg vissza, s úgy üvöltött, mint holdtöltekora a nőstényfarakas. No hát, apám látta, s apám azt hiszi magáról, hogy ő a legjobb ugró ezen a vidéken. Kiválaszt hát egy kétszerte nagyobb bokrot, olyat visít, mint a koca, amikor egy halom üvegcserepet túr szét, nekiszalad a bokornak, átugorja, és eltöri a jobb lábát. Ettől aztán kiszállt belőle a Lélek. A prédikátor rá akart imádkozni, de apám azt mondta, hogy nem kell, ő mindenáron orvost akar. Hát doktor nem volt itt, de akadt egy vándor fogorvos, az helyrerakta a lábát.

Fölmásztak a vízmosás másik partján levő kis emelkedésre. A lemenő nap nem süttött már olyan ádázul; a levegő forró volt még, de a sugarak ereje gyöngült. Az utat még mindig a görbe karókra feszített drótsövény szegélyezte. Jobb kéz felé drótsövény vágott keresztül a gyapotföldön, s a gyapot egyforma volt mindkét oldalon: poros és száraz és sötétzöld.

Joad rámutatott a határjelző sövényre. – Ez a kerítés a miénk. Igazában semmi szükségünk nem volt itt kerítésre, de hát volt drótunk, s apámnak tetszett a dolog. Azt mondta, így legalább érzi, hogy negyven hold az negyven hold. Nem állított volna kerítést, ha John bácsi egy éjszaka be nem robot, s hat tekercs drótot nem hoz a szekeren. Odaadta apámnak egy süldő malacért. Sohase tudtuk meg, hol szerezte azt a drótot. – Meglassították lépteiket a kaptatón, lábukat húzták a mély, puha porban, tapogatták vele a földet. Joad tekintete elmerült az emlékeiben. Mintha nevetett volna magában. – Furcsa istenteremtése volt az a John bácsi – mondotta. – Például mit csinált azzal a süldővel! – S nevetve lépkedett tovább.

Jim Casy türelmetlenül várt. A történet nem folytatódott. Hosszú várakozás után kissé ingerülten kérdezte. – No, mit csinált hát azzal a süldővel?

– Mit? Vagy úgy! Hát még ott helyben leszúrta a süldőt, s megkérte anyámat, hogy gyújtson be a kemencébe. Karajokat vagdalt ki belőle, betette a serpenyőbe, a bordát meg egy combot a sütőbe. Addig ette a karajt, amíg a borda el nem készült, s a bordát, amíg a comb meg nem sült. Akkor aztán nekilátott a combnak. Nagy darabokat vágott le belőle, s begyúrta a szájába. Mi gyerekek ott ólálkodtunk körülötte, a nyálunk is csurgott, s adott nekünk egy kicsit, de apámnak nem akart adni. Addig evett, amíg bőfögni nem kezdett, s akkor lefeküdt aludni. Amíg aludt, mi, gyerekek meg apám végeztünk a combbal. Másnap reggel, amikor John bácsi fölébredt, másik combot csap be a sütőbe. Apám azt mondja: John, csak nem eszed meg ezt az egész süldőt? Ő meg azt feleli: Az a szándékom, Tom, de félek, hogy egy része megromlik, mire rákerülne a sor, akármennyire szeretem is. Talán jobb lesz, ha te is fogsz egy tányért, s visszaadsz két tekercs drótot. De hát apámnak nem ment el az esze, hogy visszaadja. Engedte, hogy John bácsi folytassa, amit elkezdett, s betegre egye magát; amikor elhajtott, még csak jó felét ette meg a süldőnek. Apám megkérdezte: Miért nem szódsz be? De John bácsinak esze ágában sem volt; ha disznóhúst akar enni, az egész kell neki, s ha jóllakott, nem akarja látni a maradékot. Így hát elment, s apám szótsza be, ami megmaradt.

Casy megszólalt: – Amikor még prédikálós kedvemben voltam, elmondtam volna neked, hogy mi ebből a tanulság, de most már nem teszem. Mit gondolsz, miért tette ezt?

– Nem tudom – mondta Joad. – Csak ráéhezett a disznóhúsra. Magam is megéheztem a gondolatától. Négy esztendő alatt csak négy szelet disznósültet ettem: minden karácsonykor egyet-egyet.

Casy reménykedve mondta: – Hátha Tom hízott borjút vág le, mint a tékozló fiú apja a Szentírásban.

Joad megvetően nevetett. – Nem ismered apámat. Ha levág egy csirkét, a jajgatása hangosabb, mint a csirke csipogása. Sohasem tanul a maga kárán. Mindig tartogat egy disznót karácsonyra, aztán szeptemberben sertésvész vagy miegyéb jön közbe, s nem ehetjük meg. Amikor John bácsinak disznóhúsrá támad kedve, meg is eszi a disznóhúst.

Túljutottak a dombtetőn, s meglátták maguk alatt Joad tanyáját. Joad megállt. – Nem olyan ez, mint volt – mondotta. – Nézd meg ezt a házat. Itt történt valami. Nincs otthon senki. – Megálltak, és rábámultak a kis épületcsoportra.

5.

A föld tulajdonosai eljöttek a birtokra, de még gyakrabban megbízottat küldtek maguk helyett. Zárt autókon jöttek, megtapogatták ujjukkal a száraz földet, s némelykor nagy fúrókat eresztettek belé, hogy a talajt megvizsgálják. A bérlők nap-sütötte udvarukról aggódva figyelték a földeken végigszáguldó csukott kocsikat. Végül aztán a tulajdonosok behajtottak az udvarokra, s kocsijukból kiszóltak az ablakon. A bérlők egy darabig a kocsik mellett álldogáltak, aztán keresztbe tett lábbal lekuksoltak a földre, s faággal firkáltak a porba.

Az asszonyok a nyitott ajtókból nézegettek ki, mögöttük álltak a gyerekek – lenhájú, tágra nyílt szemű gyerekek, egyik meztelen lábukat rárakták a másikra, s mozgatták lábujjaikat. Az asszonyok meg a gyerekek figyelték, hogyan beszélnek a férfiak a tulajdonosokkal. Hallgattak.

Némelyik tulajdonos barátságos volt, mert utálta azt, amit tennie kellett, némelyik haragos volt, mert utált kegyetlennek lenni, némelyik meg hidegen viselkedett, mert régóta rájött, hogy föld-

tulajdonos csak úgy lehet az ember, ha meg tudja őrizni hidegségét. Valamennyien rabjai voltak valami náluk nagyobb dolognak. Némelyik utálta a matematikát, amely hajszolta, némelyik félt tőle, némelyik meg tisztelte, mert megmentette a gondolkodástól és érzéstől. Ha a föld banknak vagy pénzügyi társaságnak tulajdonában volt, a tulajdonos azt mondta, hogy a Bank vagy a Társaság óhajtja, akarja, követeli, elrendeli, mintha a bank vagy a társaság valami gondolkozó és érző szörnyeteg lenne, amely hatalmába kerítette őket. Ezek nem vállaltak felelősséget a bankokért és társaságokért, mert emberek és rabszolgák voltak, a bankok pedig egy személyben gépek és urak. Némelyik tulajdonos kissé büszke is volt arra, hogy ilyen hideg és hatalmas úr rabszolgája lehet. A tulajdonosok ültek az autókban és magyarázgattak. Tudjátok, ez a föld szegény. Elég soká túrtátok. Isten a tudója.

A kuksoló bérlők bólítottak, tűnődtek, alakokat firkáltak a porba, és hát igen, tudják ők azt, Isten a tudója. Csak a por ne szállna örökösen. Csak a föld felszíne ne lenne futóhomok, nem is lenne olyan rossz.

A tulajdonosok közelebb jutottak oda, ahová ki akartak lyukadni: tudjátok, hogy a föld egyre silányabb lesz. Tudjátok, mit csinál a földdel a gyapot, kizsarolja, kiszívja a véréit.

A kuksolók bólítottak – tudták, hogyne, Isten a tudója. Csak legalább vetésgörgővel dolgozhatnának, hogy ismét vért szivattyúzhassanak a földbe.

De hát most már késő. És a tulajdonosok elmagyarázták annak a szörnyetegnek a működését és gondolkodását, amely erősebb náluk. Lehet földet bérelni, amíg az ember éppen csak eszik és adót fizet: lehet, hogyne.

Lehet, igen, amíg egyszer el nem marad a termés, és pénzt kell fölvenni a bankban.

De hát, lássátok, a bank vagy a társaság nem teheti ezt, mert ezek a teremtetések nem levegőt lélegzenek, és nem húst esz-

nek. Ha ezt meg nem kapják, éppen úgy meghalnak, mint ti, ha levegőt vagy húst nem kaptok. Szomorú, de így van. Éppen így.

A kuksoló férfiak fölemelték szemüket, hogy megértsék a dolgot. Hát nem várhatunk? Talán a jövő esztendő jó lesz. Isten tudja, mennyi gyapot terem jövőre. S az a sok háború – isten tudja, milyen ára lesz a gyapotnak. Hiszen robbanószerket is gyártanak gyapotból. Meg egyenruhákat. Csak legyen elég háború, s a gyapot ára az eget ver. Talán jövőre. Kérdő tekintettel néztek föl.

Csakhogy erre nem bízhatjuk magunkat. A banknak, a szörnyetegnek folyvást kell a haszon. Nem várhat. Meghalna nélküle. Adót mindig kell fizetni. Ha a szörnyeteg megáll a növésben, meghal. Nem maradhat meg akkorán, amekkora most.

Puha ujjak kezdték kopogtatni a kocs ablakának peremét, s kemény ujjak feszültek rá a nyughatatlan, porba író pálcákra. A napsütötte bérlőházak küszöbén felsőhajtottak az asszonyok, aztán lábat váltottak, úgyhogy az alsó most fölültre került, s a lábujjak tovább mozogtak. Kutyák szimatolták körül a tulajdonosok kocsiját, s fölemelték lábukat egymás után mind a négy gumi-kerék mellett. És csirkék pihentek a napsütötte porban, és felborzolták tollazatukat, hogy a tisztító por eljusson a bőrukig. A kis ólakban a disznók rőfögve kutatták az ennivalót a vályúk összemaszatolt maradékai között.

A kuksoló férfiak újra lesütötték szemüket. Mit akartok tőlünk? Nem csökkenthetjük még jobban a részünket a termésből, így is szinte éhen halunk. Gyerekeink mindig éhesek. Nincs ruhánk, rongyokban járunk. Ha az egész szomszédság nem lenne ugyanilyen sorban, szégyellnénk istentiszteletre járni.

Végre aztán a tulajdonosok kibökték, hogy miért jöttek. A bérlőrendszer csődöt mondott. Egy ember meg egy traktor tizenkét vagy tizennégy családot pótolhat. Kifizetjük a bérét, s miénk az egész termés, így kell tennünk. Nem szívesen tesszük. De hát a szörnyeteg beteg. Valami történt a szörnyeteggel.

De hiszen tönkreteszik a földet a gyapottal.

Tudjuk. Nekünk gyapot kell, gyorsan, mielőtt a föld tönkre-
megy. Akkor aztán eladjuk a földet. Sok család él keleten, amely
szeretne egy darab földet kapni.

A bérlők riadtan néztek föl. De hát velünk mi lesz? Mit
együnk?

El kell mennetek erről a földről. Az ekék felszántják az udva-
rokat.

Most dühösen pattantak föl a kuksoló férfiak. Ezt a földet
nagyapám foglalta el, indiánokat ölt meg és kergetett el innét.
És apám itt született s pusztította a gyomot, a kígyót. Aztán jött
egy rossz esztendő, s egy kis pénzt kellett kölcsönkérnie. És mi
itt születünk. Ott, az ajtón belül, ott születtek a gyermekeink. És
apa kénytelen volt pénzt kérni kölcsön. Akkor aztán a banké lett
a föld, de mi itt maradtunk, s megkaptuk egy kis részét annak,
amit termeltünk.

Tudjuk ezt, tudunk mindent. Nem mi tehetünk a dologról,
hanem a bank. A bank nem olyan, mint az ember. A tulajdonos,
akinek ötvenezer holdja van, az sem olyan. Szörnyeteg.

Igaz, kiáltották a bérlők, de ez a mi földünk. Mi mértük, mi
törtük fel. Itt születünk, itt gyilkoltak le, itt haltunk meg. Ha
rossz föld is, mégiscsak a miénk. Azért a miénk, mert itt szü-
lettünk, itt dolgoztunk, itt haltunk meg. Ez a tulajdonjog, s nem
egy darab papír, amire számokat írnak.

Sajnáljuk. Nem mi tesszük. A szörnyeteg. A bank nem olyan,
mint az ember.

Igen ám, de a bank is csak emberekből áll.

Nem, ebben tévedtek, tökéletesen tévedtek. A bank másva-
lami, mint egy csomó ember. Megecsik, hogy a bankban mindenki
utálja azt, amit a bank cselekszik, s mégis megcselekszi. Mon-
dom nektek, hogy a bank másvalami, mint egy csomó ember.
Szörnyeteg. Ember csinálta, de az ember nem parancsol neki.

A bérlők kiáltoztak. Nagyapám indiánokat ölt meg, apám

kígyókat irtott ki ezért a földért. Talán ki tudjuk irtani a bankot; rosszabb az, mint az indián meg a kígyó. Talán harcolnunk kell, hogy megtarthassuk a földünket, mint ahogyan apáink és nagyapáink tették.

Most aztán megharagudtak a tulajdonosok. Menetek kell.

De ez a föld a miénk, kiáltották a bérlők. Mi...

Nem. A banké, a szörnyetegé. Menetek kell.

Puskát fogunk, mint nagyapáink, amikor az indiánok jöttek. Mi lesz akkor?

Hát, előbb jön a sheriff, aztán a katonák. Ha maradni próbáltok, tolvajok vagytok, s ha öltök, hogy maradhassatok, gyilkosok vagytok. A szörnyeteg nem ember, de rá tudja parancsolni az emberekre, amit akar.

De hogyha megyünk, hová? Hogyan? Nincs pénzünk.

Sajnáljuk, mondták a tulajdonosok. A bank, az ötvenezer hold tulajdonosa, nem lehet felelős ezért. Ez a föld nem a tiétek. Ha túl vagytok a határon, ősszel talán beállhattok gyapotot szedni. Talán segélyt is kaphattok. Miért nem mentek nyugatra, Kaliforniába? Ott van munka, és soha sincs hideg. Akárhol kinyújthatjátok a karotokat, letéphettek egy narancsot. Ott mindig akad valamilyen gazdasági munka. Miért nem mentek el oda? Azzal a tulajdonosok elindították autójukat és elrobogtak.

A bérlők újra leültek a földre, s irkáltak a porba, tűnődtek, gondolkoztak. Napégette arcuk sötét volt, napverte szemük fakó. Az asszonyok óvatosan előbújtak az ajtóból, s elindultak a férfiak felé, a gyerekek félénken osontak az asszonyok után, készen, hogy elszaladjanak. A nagyobb fiúk lekuksoltak apjuk mellé, mert így férfinak érezték magukat. Egy idő múlva az asszonyok megkérdezték: Mit akart ez itt?

És a férfiak fölnéztek egy pillanatra, szemükben izzott a fájdalom. El kell mennünk innét. Egy traktor meg egy felügyelő. Mint a gyárban.

Hová megyünk? – kérdezték az asszonyok.

Nem tudjuk. Nem tudjuk.

És az asszonyok sietve, némán visszamentek a házba, és maguk előtt terelték a gyerekeket. Tudták, hogy a férfi, ha így megbántották és megdöbbsentették, megharagudhatik még azokra is, akiket szeret. Magukra hagyták a férfiakat, hogy gondolkozzanak, tűnődjenek a porban.

Egy idő múlva a bérlő körülnézett; nézte a szivattyús kutat, amelyet tíz esztendeje állított fel, hajlított fogantyúját, díszesre kovácsolt száját, a vágótőkét, ahol ezer csirkét is levágtak, a fészerben heverő ekét, s az új találmányú jászolt, amely a gerendáról lóg le.

A gyerekek az asszonyok körül nyüzsögtek odabent. Mit csinálunk, mama? Hová megyünk?

Az asszonyok azt mondták: Még nem tudjuk. Menjetek ki és játsszatok. De ne menjetek közel apához. El talál verni, ha közelebe mentek. S az asszonyok folytatták a munkát, de folyvást figyelték a porban kuksoló, megdöbbsent, tűnődő férfiakat.

A traktorok megjöttek az úton, s nekiálltak a földnek; nagy csúszó-mászó rovar módjára mozogtak, a rovar hihetetlen erejével. Csúsztak-másztak a földön, lerakták lánctalpukat, végigördültek rajta, és fölszedték újra. Dízeltraktorok voltak, pöfögtek, amíg tétlenül álltak, mennydörögtek, amikor megindultak, aztán hangjuk egyenletesen zúgó dübörgéssé sűrűsödött. Tömpe orrú szörnyetegek, amelyek fölverték a port, s belevágták az orrukat, keresztül-kasul az egész vidéken, sövényeken, udvarokon át, vízmosásba be, vízmosásból ki, mindig egyenes vonalban. Nem a földön jártak, hanem a maguk lánctalpain. Domb vagy szakadék, patakmeder, kerítés, ház – mindegy volt nekik.

A vasülésen ülő ember nem hasonlított emberhez: kesztyűjével, szemüvegével, gumiból való porálarcával orrán és száján olyan volt, mint a szörnyeteg egyik alkatrésze, mint valami gépember. A hengerek zúgása végigharsogott a vidéken, összefolyt a levegővel és a földdel, s föld és levegő is együtt rezgett, együtt zúgott

vele. A vezető nem parancsolt a gépnek – ment előre egyenesen, keresztülvágott vagy tíz gazdaságon, s egyenesen vissza is jött. A kormánykeréknek egy kis megrándítása félrekanyaríthatta volna a gépet, de a vezető keze nem rándíthatta meg, mert a szörnyeteg, amely a traktort építette – a szörnyeteg, amely a traktort ideküldte – valahogy beléhatolt a vezető kezébe, agyába és izmaiba, szemüveget és szájkosarat rakott rá – szemüveget rakott az elméjére, szájkosarat a beszédjére, szemüveget a felfogóképességére, szájkosarat a tiltakozására. Nem láthatta a földet olyannak, amilyen volt, nem érezhette a föld szagát olyannak, amilyen volt, lába nem tapodta a rögöt, nem érezte a föld melegségét és erejét. Nem tüzelhette, nem üthette vagy szidhatta a gépet, nem biztathatta nagyobb erőfeszítésre, s ezért nem tüzelhette, nem hajszolhatta, nem szidhatta vagy bátoríthatta önmagát sem. Nem ismerhette a földet, nem volt az övé, nem bízott benne, nem könyörgött hozzá. Ha egy elhullajtott mag nem csírázott ki, azzal sem törődött. Ha a fiatal, feltörekvő palánta elaszott a szárazságtól vagy belefulladt az esőbe, az éppoly mindegy volt a vezetőnek, mint a traktornak.

Nem szerette a földet jobban, mint a bank. Bámulhatta a traktort – sima külsejét, hatalmas erejét, hengereinek hangos puffogását –, de a traktor nem volt az övé. A traktor mögött forogtak a fénylő tányérok, élükkel felvágva a földet – nem szántás volt ez, hanem sebészeti műtét –, a felvágott földet jobbra nyomták, s ott aztán a második sor tányér újra fölívta és balra nyomta; a tányérok metsző éle csillogott, mert a felvágott föld kifényesítette. A tányérok mögött vonszolódó borona vasfogakkal fésülte a földet, az apró rögök összemorzsolódtak, a föld elsimult. A borona mögött tizenkét hosszú, meggörbített vasból való vetőcső, tizenkét meggörbített vashímvessző, valami gépesített magömléssel, módszeresen, szenvedély nélkül becstelenítette meg a földet, módszeresen, szeretet nélkül szórta a magot a földbe. A vezető ott ült a vasülésén, s büszke volt az egyenes barázdákra, amelyeket nem a maga akaratából húzott, büszke a traktorra, amely nem

az övé, s amelyet nem is szeretett, büszke volt az erőre, amelynek nem parancsolt. S amikor a vetés megérett és learatták, senki sem morzszolt el egy forró rögöt, ujjbegyei közt lepörgetve a szétporlott földet. Senki nem nyúlt hozzá a maghoz, nem kívánta kisarjadását. Az emberek nem a maguk termését ették, semmi közülük nem volt a kenyérhez. Vas termékenyítette meg a földet, s lassan-lassan meg is ölte a vas; mert a földet nem szerette és nem gyűlölte senki; nem hallott sem imát, sem káromkodást.

Délben a traktor vezetője megállt néha egy bérlő háza mellett, s kipakolta az ebédjét: zsírpapírba burkolt szendvicsek, fehér kenyér, uborka, sajt s egy darab sütemény, gyári jeggyel ellátva, mint valami gépalkatrész. Gusztus nélkül evett. A még el nem költözött bérlők kijöttek, hogy megnézzék, kíváncsian bámulták, amikor leszedte szemüvegét, a portól védő gumiálarcot, s fehér karikák maradtak a szeme körül, meg egy nagy fehér kör orra és szája körül. A traktor kipufogója tovább pöfögött, mert a tüzelőanyag olyan olcsó, hogy okosabb működésben hagyni a gépet, mint újra felfűteni a dízelmotort. Kíváncsi gyerekek közelebb húzódtak; rongyosak voltak, s olajban sült lepényt rágcsáltak, miközben a vezetőt figyelték. Éhesen nézték, amint a szendvicseket előszedte a zsírpapírból, s éhségtől kiélesedett szaglással szimatolták az uborkát, a sajtot, a süteményt. Nem szóltak a vezetőhöz. Figyelték a kezét, amint az ételt szájához vitte. Nem a rágását figyelték; szemük a szendvicset fogó kéz mozgását követte. Egy idő múlva a bérlő, aki nem tudott elköltözni, kijött s lekukolt az árnyékban, a traktor mellett.

– Hiszen te Joe Davis fia vagy...

– Az bizony – mondta a vezető.

– Hát akkor miért vállaltad ezt a munkát, a magad fajtája ellen?

– Három dollárt kapok egy napra. Meguntam már, hogy kunyeráljak az ebédemért, s még úgyse kapjam meg. Feleségem

és gyermekeim vannak. Enntünk kell. Három dollár egy napra, s mindennap megvan.

– Ez igaz – mondta a bérlő. – De a te napi három dollárod miatt tizenöt-húsz családnak nincs mit ennie. Vagy száz ember kénytelen elmenni innét s az országutat róni, a te napi három dollárodért. Igazság ez?

A vezető azt felelte: – Erre én nem gondolhatok. A magam gyerekeire kell gondolnom. Három dollár egy napra, s mindennap megvan. Hát nem tudod, hogy megváltozott a világ? A földből csak akkor lehet megélni, ha két-, öt-, tízezer holdad van meg egy traktorod. A szántóföld most már nem a magunkfajta kisembereknek való. Azért nem lármázol, mert nem tudsz autót gyártani, vagy mert nem te vagy a telefontársaság. No, hát így vagyunk most a földdel is. Ezen nem lehet segíteni. Próbálj valahol három dollár napszámot keresni. Más mód nincsen.

A bérlő elgondolkozott: Furcsa dolog ez. Ha valakinek van egy kis birtoka, az a birtok ő maga, hozzá tartozik, olyan, mint ő. Ha csak olyan birtoka van, hogy járhat rajta, művelheti, szomorodhatik, ha rossz a termés, örülhet az esőnek, akkor az a birtok ő maga, s maga is megnövekszik valahogy, amiért a birtok az övé. Még ha sikertelenül gazdálkodik, akkor is megnöveli a birtoka. Ez így van.

A bérlő tovább gondolkozott: De ha olyan birtoka van az embernek, amit nem lát, vagy nem ér rá, hogy a maga kezével művelje, vagy nem lehet ott, hogy járjon rajta, hát akkor a birtok az úr. Az ember nem teheti azt, amit akar, nem gondolhatja azt, amit akar. A birtok az úr, erősebb a gazdájánál. S a gazda kisebb lesz, nem nagyobb. Csak a birtok a nagy, ő pedig szolgálja a birtokának. Ez is így van.

A vezető rácsálta a gyári jeggyel ellátott süteményt, s eldobta a héját. – Hát nem tudod, hogy megváltozott a világ? Attól, hogy ilyesmiken gondolkozol, még nem lagnak jól a gyerekeid. Keresd meg a három dollár napszámot, adj enni a gyerekeidnek. Nem

vagy köteles a más gyerekeivel törődni, csak a magad gyerekeivel. Még híre megy, hogy így beszélsz, aztán a három dollár napszámot sem kapod meg. A nagyfejúek nem adják meg a három dollár napszámot, ha egyébbel is törődöl, mint a három dollár napszámmal.

– Szinte száz ember került az országútra a te három dollárodért. Hová legyünk?

– Erről jut eszembe – mondta a vezető –, jó lesz, ha hamarosan pakoltok innét. Ebéd után keresztülmegyek az udvaron.

– Ma reggel a kutat is betömted.

– Tudom. Meg kellett maradnom az egyenes vonalban. Hanem ebéd után keresztülmegyek az udvaron. Meg kell maradnom az egyenes vonalban. Meg aztán, te ismered az apámat, Joe Davist, hát mondok neked valamit. Parancsot kaptam, hogy ha valahol egy család még nem költözött ki, ha valami baleset történik, tudod, közel talállok menni a házhoz, s egy kicsit bedöntöm az oldalát, két dollár üti érte a markomat. S a legkisebb gyerekemnek még sose volt cipője.

– Tulajdon kezemmel építettem. Ócska szögeket egyenesítettem ki, hogy a borítólemezeket rászögezzem. A gerendákat csomagolódróttal erősítettem a talpfákhoz. Az enyém ez a ház. Én építettem. Ha ledöntöd, ott leszek az ablakban egy puskával. Ha csak a közelébe mersz jönni, lepuffantalak, mint a nyulat.

– Én nem tehetek semmiről. Nem tehetek semmit. Elvesztem a munkámat, ha nem teszem meg. És aztán, tegyük fel, hogy megölsz. Kinyírnak, de akkor majd másvalaki ül a traktoron, s az fogja ledönteni a házat. Nem azt ölod meg, akit kell.

– Az igaz – mondta a bérlő. – Ki adta a parancsot? Megkeresem. Azt kell megölni.

– Tévedsz. A banktól kapta a parancsot. A bank mondta neki: Kergesd el ezeket az embereket, vagy elveszted a munkádat.

– No, hát van a banknak elnöke. Van igazgatója. Telirakom a töltenytárat, s úgy megyek a bankba.

A vezető azt felelte: – Valaki azt mondta nekem, hogy a bank keletről kapja a parancsot. A parancs az volt: Mutasd ki, hogy a föld jövedelmez, különben bezárunk.

– De hát hol ennek a vége? Kit lőhetünk agyon? Nem akarok éhen veszni, amíg agyon nem lövöm azt az embert, aki miatt éhen veszek.

– Nem tudom. Talán senki sincs, akit agyon kell lőni. Talán nem is emberek csinálják ezt a dolgot. Talán úgy van, ahogy mondod, s maga a birtok csinálja. Akárhogy van is: megmondtam, hogy mi a parancsom.

– Gondolkoznom kell – mondta a bérlő. – Mindnyájunknak gondolkoznunk kell. Valahogy véget lehet vetni ennek. Nem olyan ez, mint a villámcsapás vagy a földrengés. Ezt a bajt emberek hozták ránk, s istenemre mondom, ezen változtathatunk. – A bérlő ott ült a háza küszöbén, a vezető pufogatni kezdett a géppel és elindult, a lánctalpak kígyóztak föl s le, a borona fésülte a földet, a vetőcsövek belemélyedtek a fölvtárgott talajba. A traktor keresztültárgott az udvaron, s a kemény, letiprott talaj bevetett földdé változott, s a traktor újra keresztültárgott rajta; a fölvtárgatlan hely már csak tíz láb széles volt. És visszajött megint. A vaslőkháritó belement a ház sarkába, lyukat ütött a falon, s úgy ellődította alapzatáról a kis házat, hogy oldalvást dőlt, s olyan volt, mint az eltaposott féreg. És a vezető szemüveget viselt, s orrát-száját gumi álarc borította. A traktor egyenes vonalban haladt, s a levegő meg a föld remegett dübörgésétől. A bérlő utánabámult, puskáját kezében tartva. Felesége mellette állt, háta mögött a csendes gyerekek. És valamennyien a traktor után bámultak.

6.

Casy, az egykori prédikátor, s a fiatal Tom a dombon álltak, és lenéztek Joadék telkére. A festetlen kis háznak egyik sarka be volt nyomva, s alapzatáról úgy eltolták, hogy féloldalra dőlt, s üres elülső ablakai az égre bámultak. A kerítés eltűnt, az udvaron s a ház tövében gyapot nőtt, gyapot vette körül a csúrt is. A melléképület oldalára dőlve hevert, azt is benőtte a gyapot. Ahol az udvart valamikor keményre döngölte a gyerekek meztelen lába, a lovak patkója s a szekerek széles keréktalpa, ott most mindehnytt sötétzöld, poros gyapotpalánták nőttek. A fiatal Tom sokáig elnézte a kusza levelű fűzfát a kiszáradt lóitató vályú mellett, s a cementalapzatot, amelyen valamikor szivattyús kút állt. – Uram Jézus! – szólalt meg végül. – Itt az ördög járhatott. Nem lakik már itt senki. – Aztán gyorsan megindult a lejtőn, s Casy utána. Benézett az elhagyatott csűrbe, ahol egy kevés szalma hevert a földön, meg a sarokban levő öszvérístállóba. Amint benézett, mocorgás támadt, s egy egércsalád tűnt el a szalma alatt. Joad megállt a házhoz toldott szerszámos fészker bejáratánál. Szerszámnak nyoma sem volt, csak egy törött csoroszlyát látott, egy kis összegubancolt szénakötő drótot a sarokban, egy szecskavágó gép vaskerékét meg egy patkányrágta öszvérígát, egy piszok- és olajkéreggel bevont lapos olajoskannát s egy szögön lógó rongyos overallt. – Nem maradt itt semmi – mondta Joad. – Pedig szép szerszámaink voltak. Nem maradt itt semmi.

Casy megszólalt. – Ha még prédikátor volnék, azt mondanám, hogy Isten karja sújtott le rájuk. De most nem tudom, mi történt. Messze jártam. Nem hallottam semmit. – Megindultak a cement-

kút felé, gyapotpalántákon keresztültaposva; a palántákon formálódni kezdtek már a magtokok, a föld meg volt művelve.

– Mi sohasem ültettünk ide semmit – mondta Joad. – Ezt a helyet mindig tisztán tartottuk. Hiszen most lóval be sem lehet ide jönni, mert letiporja a gyapotot. – Megálltak a kiszáradt vályú mellett; eltűnt már az a gyom is, amely alatta szokott nőni, s a vályú régi, vastag fája kiszáradt és összeroppedezett. A kút talapzatából kiálltak a csapszögek, amelyek valamikor a szivattyús szerkezetet tartották, a csavarjáratok rozsdásak voltak, a csavarok eltűntek. Joad benézett a kút gödrébe, beleköpött és hallgatózott. Ledobott egy rögöt is a kútba, hallgatózott megint. – Jó kút volt – mondta. – Nem hallom a vizét. – Látszott rajta, hogy nem szívesen megy be a házba. Egyik darab rögöt a másik után dobta le a kútba. – Lehet, hogy meghaltak mind – mondta. – De valaki csak elmondta volna nekem. Valahogy hírül adták volna.

– Hátha hagytak levelet vagy valami értesítést a házban? Tudták, hogy kiszabadulsz?

– Nem tudom – mondta Joad. – Nem, nem hiszem. Hiszen egy héttel ezelőtt még magam sem tudtam.

– Nézzünk be a házba. Egészen kiforgatták. Valami nagyon neki talált menni. – Lassan indultak meg a megrokkant ház felé. A tornác két oszlopa kidőlt, a tető az egyik oldalon lekönyult. A ház sarka pedig be volt nyomva. Az összezúzott deszkák résein keresztül be lehetett látni a sarokszobába. A befelé nyíló elülső ajtó nyitva volt, s fölötte az erős rácsozat kifelé lógott bősarkain.

Joad rátette lábát a tizenkétszer tizenkét hüvelykes gerendából készült lépcsőfokra. – A lépcső még itt van – mondotta. – Hanem ők elmentek, vagy pedig anyám meghalt. – Az ajtó rácsára mutatott. – Ha anyám itt lenne valahol, ez a rács oda lenne erősítve a helyére, mindig vigyázott rá, hogy a rács csukva legyen. – Szemébe melegség szökött. – Mindig vigyázott erre, amióta a disznó átment Jacobsékhez és fölfalta a kisbabát. Milly Jacobs épp künn

járt a csűrben. Amikor visszajött, a disznó még mindig ette a kicsit. Milly Jacobs teherben volt akkor, s őrlőgeni kezdett. Sohasem gyógyult ki egészen. Mindig félkótya maradt. De anyám tanult ebből. Sohasem hagyta nyitva ezt a rácsot, csak ha maga is itt volt a házban. Erről nem feledkezett meg soha. Nem, nem, elmentek vagy meghaltak. – Fölmászott az összevissza hasadozott tornácra, s benézett a konyhába. Az ablakok kitörték, a földön bedobált kövek hevertek, padló és falak meredeken elálltak az ajtótól, s a deszkákon vastagon gyűlt meg a por. Joad rámutatott a törött üvegre meg a kövekre. – Gyerekek – mondta. – Nem sajnálnak hús mérföldet járni, hogy egy ablakot betörhessenek. Magam is megtettem. Tudják, ha egy ház üresen marad, tudják bizony. Ez az első dolog, amit a gyerekek megtesznek, ha egy házból kiköltöznek a lakók. – A konyhában semmi berendezés nem maradt, a kemence eltűnt, s a falba ütött kerek kürtőlyukon behatolt a viláosság. A kiöntő polcán egy ócska sörösüvegnyitó hevert meg egy törött, nyeletlen villa. Joad óvatosan, lábujjhegyen lépett be a helyiségbe, s a padló felnyögött a súlya alatt. A földön, a falnak támasztva állt a philadelphiai *Ledger*-nek egy régi példánya, sárga, számfüles lapokkal. Joad benézett a hálószobába: se ágy, se székek, semmi. A falon indián leányt ábrázoló színes kép, ezzel a felírással: *Vörös Szárny*. Ágydeszka is támaszkodott a falnak, a sarokban meg magas szárú női gombos cipő volt, hegye felkunkorodott, felső része összetöredezett. Joad fölemelte és megnézte. – Erre emlékszem – mondta. – Anyámé volt. Egészen elnyűtte már. Anyám szerette ezt a cipőt. Esztendőig hordta. Csakugyan elmentek, és magukkal vittek mindent.

A hanyatlóban levő nap a hátsó ablakokon nézett be, s fénye megcsillant az ablak törött üvegein. Joad végre megfordult, kiment, át a tornácra. Leült a végében, s meztelen lábát rátette a tizenkétszer tizenkét hüvelykes lépcsőre. A földek alkonyi fénybe borultak, a gyapotcserje hosszú árnyékot vetett, s megnyúlt a vedlő fűzfa árnyéka is.